

ROZI IZVJEŠTAJ

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Rozi izvještaj 2024.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2024.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra

Broj publikacije: 94

Naslov: Rozi izvještaj 2024.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Autori_ice i priređivači_ice: Admir Adilović, Amil Brković, Amina Dizdar, Branko Čulibrk, Darko Pandurević, Delila Hasanbegović Vukas

Urednik: Darko Pandurević

Lektura i korektura: Nataša Kerezović

Prevod: Context o.d.

Prelom i dizajn: Filip Andronik

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova poželjno, uz obavezno prethodno pismeno, informisanje izdavača na e-mail: office@soc.ba.

Izveštaj pokriva period od 01.01.2023. do 31.12.2023. godine, osim za podatke za koje je drugačije naznačeno.

Publikacija je rezultat rada na promociji ljudskih prava LGBTI osoba u okviru različitih programa Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržali Švedska i Sigrid Rausing Trust.

Objavljivanje ove publikacije omogućeno je institucionalnom podrškom Švedske putem programa razvojne saradnje. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

ISSN 2303-5552

ROZI IZVJEŠTAJ 2024.

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU
LJUDSKIH PRAVA LGBTI OSOBA U
BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, 2024.

SADRŽAJ

SAŽETAK	11
NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA	13
Federalno ministarstvo zdravstva	15
Uvjetovanje pravnog prepoznavanja roda ‘potpunom’ prilagodbom spola i razvodom braka	16
DOBRE PRAKSE	18
Brza i efikasna reakcija Kantonalnog tužilaštva KS povodom napada na gej muškarce putem aplikacija za upoznavanje	18
Produženo trajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH	19
Izmjene Krivičnog zakona Brčko distrikta i regulisanje govora mržnje	20
PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI	21
Usvajanje zakona o životnim zajednicama osoba istog spola	21
Odgovornost i kažnjivost za sve učesnike u napadima na LGBTI osobe i aktiviste u Banjaluci	21
Usvajanje novog Zakona o mirnim okupljanjima na području Kantona Sarajevo	22
Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola zdravstvenim osiguranjem	23
I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE	25
Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine	25
Domaći pravni okvir	26
Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije	26
Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba	30
Dokumentovani slučajevi	31
Smjernice za djelovanje	35

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU	36
Pravni okvir	36
Institucionalno djelovanje	36
Dokumentovani slučajevi pri nadležnim tužilaštvima i policiji	38
Istaknuti slučajevi govora mržnje	40
Smjernice za djelovanje	42
III SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA	43
Pravni okvir	43
Institucionalno djelovanje	43
Dokumentovani slučajevi	44
Smjernice za djelovanje	46
IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE	48
Pravni okvir	48
Institucionalno djelovanje	48
Dokumentovani slučajevi	49
Smjernice za djelovanje	50
V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA	51
Pravni okvir	51
Institucionalno djelovanje	51
Djelovanje SOC-a na pitanju zdravstvene zaštite	53
Društvena stvarnost	54
Dokumentovani slučajevi	54
Smjernice za djelovanje	55
VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA	57
Pravni okvir	57
Institucionalno djelovanje	58
Društvena stvarnost	58
Smjernice za djelovanje	59

VII AZIL	61
Pravni okvir	61
Društvena stvarnost	61
Dokumentovani slučajevi	62
Smjernice za djelovanje	63
VIII DRUŠTVENA PERCEPCIJA O LGBTI OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI	64
IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA NA UNAPREĐENJU PRAVA LGBTI OSOBA	66
Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj	66
Smjernice za djelovanje	69
Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu	69
Pravni okvir i institucionalno djelovanje	70
Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici	71
Smjernice za djelovanje	72
Djelovanje Bh. povorke ponosa	73
Djelovanje Grupe roditelja i LGBTI djece	74
RJEČNIK LGBTI POJMOVA	75
DODATAK	79
Politički sistem Bosne i Hercegovine	79
O Sarajevskom otvorenom centru	81
Urednik	83
Autori_ce	83

Godina i period koji su iza nas za sobom su ostavili nekoliko negativnih događaja koji su dali veliki pečat na položaj ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Trend koji je vidljiv godinama unazad sve je jasniji i pokazuje da, iako je progres i položaj LGBTI osoba u BiH nezadovoljavajući na svakom dijelu teritorije, postoji sve veća razlika kada govorimo o situaciju između dva entiteta. U proteklih nešto više od godinu dana, **u entitetu Republika Srpska, svjedočili smo organizovanom napadu huligana na aktiviste Bh. povorke ponosa u Banjaluci, niz primjera poticanja na nasilje i diskriminaciju LGBTI osoba od strane najviših funkcionera Republike Srpske i javnih ličnosti, organizovanje grupa i nevladinih organizacija sa jasnom anti-rodnom agendom kao i najavama ukidanja „rodnog identiteta“ kao zabranjenog osnova u Krivičnom zakonu Republike Srpske**, te u drugim propisima. Sva ova dešavanja nije moguće posmatrati u vakuumu i vidljivo je da su ona dio procesa i pokreta koji ima svoje međunarodne partnere i podršku, te su dio antidemokratskih i anti-zapadnih principa, koje vlast u Republici Srpskoj sprovode bez većeg protivljenja opozicije i uprkos porukama međunarodne zajednice koje ostaju limitiranog dometa i efekta.

S druge strane, ako procesi u Republici Srpskoj imaju tendenciju ozbiljnog nazadovanja, u entitetu Federacija BiH procesi se najbliže mogu opisati riječju stagnacija. Iako postoje znakovi barem djelimične institucionalne otvorenosti za propise i politike koji se tiču ključnih pitanja ljudskih prava LGBTI osoba, činjenica je da se **procesu odvijaju presporo i da se ni na jednom od ključnih pitanja, kao što su regulisanje istospolnih partnerstava, unaprijeđen zakonski okvir za slobodu okupljanja u Kantonu Sarajevo, pristupačno zdravstvo i administrativna pitanja za transrodne osobe ili regulisan govor mržnje, stvari nisu pomjerile u značajnijoj mjeri**. Ono što jesu svijetli primjeri su **brze i efikasne reakcije tužilaštava, poput onog u Kantonu Sarajevo**, kada su se dešavale značajne prijetnje po sigurnost LGBTI osoba, kao u slučaju s početka godine koji će biti posebno obrađen u ovom Izvještaju.

Ipak, najznačajniji napredak je ostvaren u Distriktu Brčko, također, početkom ove godine, kada je u martu 2024. **Skupština Brčko distrikta, novim izmjenama Krivičnog zakona, uključila krivično djelo javnog izazivanja ili poticanja na mržnju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta** (pored drugih novih osnova koje su, također, uvedene).

U konačnici, među pozitivnim stvarima je svakako **rad i predanost pojedinih državnih institucija na praćenju i promicanju Akcionog plana za unapređenje osnovnih sloboda i ljudskih prava LGBTI osoba u BiH**

donesenog na državnom nivou. Značajan je **rad i razvoj pojedinih kolektiva, formalnih i neformalnih, koji su u proteklom periodu djelovali na području BiH**, o čemu će više informacija biti u posljednjem poglavlju Izvještaja.

Ipak, na bazi svih prikupljenih informacija, period koji je pred nama obilježiće potreba za zajedničkim djelovanjem svih aktera koji se bave ljudskim pravima u BiH, kako bi se zaustavili regresivni trendovi koji sve više utiču na javni život u BiH i ljudska prava LGBTI osoba.

NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Inicijativa za uklanjanje rodnog identiteta kao zabranjenog osnova iz Krivičnog zakonika Republike Srpske

Tradicionalne, desničarske, populistički nastrojene, klerikalne grupe i pojedinci, koji zagovaraju povratak na patrijarhalne vrijednosti i često su usmjereni protiv rodne ravnopravnosti i ljudskih prava LGBTI osoba, prisutni su u BiH već duži niz godina. Relativno nov je njihov uticaj koji u zadnje vrijeme ostvaruju u Republici Srpskoj. Ove organizacije su bile najvokalnije protiv događaja Bh. povorke ponosa, o čemu je pisano detaljnije u Rozom izvještaju 2023. Pojedine od navedenih organizacija zagovaraju i ukidanje rodnog identiteta kao zabranjene osnove iz Krivičnog zakona Republike Srpske. Ova pitanja nisu izolovana, već upućuju na sistematsko djelovanje usmjereno ka ukidanju civilizacijskih standarda i dostignuća postignutih međunarodnim djelovanjem u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba i prava žena.

U martu 2024. godine, klubovi poslanika Narodne skupštine Republike Srpske podnijeli su inicijativu za brisanje pojma 'rodnog identiteta' iz Krivičnog zakonika RS, te je njihova inicijativa za izmjene i dopune ovog Zakona uvrštena u Program rada Narodne skupštine RS za 2024. godinu. Iako su izmjene inicirane u 2024. godini, zbog njihove aktuelnosti, ali i ozbiljnosti, smatramo da je, radi pravovremenosti, potrebno o njima izvijestiti u ovom izvještajnom periodu. Jedanaest godina nakon što je prvi put spomenut pojam 'rodni identitet' u KZ RS, vlast u RS-u je odlučila da ga je neophodno izbrisati radi „ostvarivanja cjelovitosti pravnog poretka i sistemske usklađenosti zakonskih propisa“. Tačno je da su potrebne intervencije kako bi se ostvario navedeni cilj, ali ne na način da se briše pojam 'rodni identitet', već da se u druge zakone uvede rodni identitet kao zaštićena karakteristika, kako i nalaže Zakon o zabrani diskriminacije BiH s kojim bi trebali biti usklađeni svi važeći zakoni na svim nivoima.

Premda Ustav Republike Srpske ne navodi eksplicitno rodni identitet kao zaštićeni osnov, pravnim tumačenjem jasno je da se on može svrstati pod drugo lično svojstvo. Sudovi u BiH već su pokazali spremnost da koriste međunarodne izvore pri definiranju zabranjenih osnova koje nisu bile dostupne u osnovnom tekstu Zakona.

Pravo na privatni i porodični život zagarantovano je članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima. U Bosni i Hercegovini Konvencija ima snagu Ustava, a njene protokole i presude država je obavezna primjenjivati.

Konvencija, kao i Ustav RS, ne navodi rodni identitet kao zaštićeni osnov, kao ni Porodični zakon. Međutim, član 14. Konvencije zabranjuje diskriminaciju uz listu zaštićenih osnova koju je potrebno tumačiti mnogo šire, lista nije zatvorena već uključuje i bilo koji drugi status.

Dakle, brisanjem pojma 'rodni identitet' iz svih odredbi Krivičnog zakonika krši se EKLJP i onemogućava osobama drugačijeg rodnog identiteta uživanje zakonske zaštite, jer niko ne može biti kažnjen za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom predviđeno kao kažnjivo djelo, niti mu se može izreći kazna koja za to djelo nije zakonom bila predviđena.¹

Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici obavezuje države članice da osiguraju provedbu odredbi Konvencije bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rod, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnim manjinama, imovinsko stanje, rođenje, seksualna orijentacija, rodni identitet, dob, zdravstveno stanje, invaliditet, bračno stanje, migrantski, izbjeglički ili drugi status. S obzirom na to da je BiH potpisnica Istanbulske konvencije već 10 godina, te da ju je i ratifikovala bez postavljanja rezervi, obavezna je da implementira sve odredbe Konvencije, a zahtjev za brisanjem pojma 'rodni identitet' predstavlja kršenje Konvencije.

Iako porodično zakonodavstvo ne navodi rodni identitet kao zaštićenu karakteristiku, kako i navode klubovi poslanika NS RS, to ne treba biti razlog za brisanje ovog pojma iz Krivičnog zakonika, već razlog za uvođenje ovog pojma u ostale zakone koji ga ne sadrže. Osobe drugačijeg rodnog identiteta su prvenstveno žrtve nasilja unutar porodice i važno je da rodni identitet bude prepoznat kao motiv. U suprotnom bi se rodni identitet mogao tretirati kao opravdanje za počinjenje nasilja nad članom_icom porodice, a ne kao otežavajuća okolnost.

S obzirom na sve navedeno, jasno je da argumenti za brisanje pojma 'rodni identitet' nisu postojani, sistemska usklađenost i cjelovitost pravnog poretka služe kao izgovor za diskriminaciju jedne manjinske grupe, te nekažnjavanje počinitelja nasilja prema ovoj skupini.

Sužavanje prostora za djelovanje organizacija civilnog društva i LGBTI aktivista_kinja u Republici Srpskoj

Krajem marta 2024. Prijedlog zakona o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija, poznatiji kao zakon o „stranim agentima”, upućen

1 Član 2, stav (2) Krivičnog zakonika Republike Srpske, „Sl. Glasnik RS”, br. 64/2017, 104/2018 – odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i „Sl. Glasnik BiH”, br. 9/2024 – odluka US BiH, (preuzeto 11.04.2024.). <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>

je u proceduru Narodnoj skupštini Republike Srpske. U medijima su često prisutne izjave predsjednika RS-a, Milorada Dodika, u kojima tvrdi da je zakon rađen po uzoru na zakon Sjedinjenih Američkih Država² i da je u skladu sa svim međunarodnim standardima. Međutim, iz sadržaja zakona, vidljivo je da njegova svrha naginje ka ograničavanju prostora za djelovanje nevladinih organizacija koje nisu njegove istomišljenice i koje su sklone kritikovanju aktuelne vlasti, što je i mišljenje Ureda Visokog predstavnika (OHR) u BiH. U Prijedlogu zakona kao „strani agenti” definišu se „neprofitne organizacije koje finansijski ili na drugi način pomažu strani subjekti, a koje se bave političkim djelovanjem ili političkim aktivnostima, kao i drugim aktivnostima koje se odnose na političko organizovanje i djelovanje usmjereno na ugrožavanje demokratije, narušavanje integriteta Republike Srpske, kršenje Ustavom Republike Srpske zajamčenih sloboda i prava i raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti”.

Iz navedene definicije je jasno da je ostavljen veoma širok prostor za tumačenje, pogotovo kada uzmemo u obzir sve veći uticaj anti-rodno g pokreta u Republici Srpskoj i patrijarhalnih organizacija koje smatraju da se uvođenjem femicida i pojma ‘rod’ narušavaju tradicionalne vrijednosti, a sa čime se slaže i vladajuća većina. Podsjećamo i na izjave predsjednika RS-a, Milorada Dodika, s početka 2023. godine, kojima najavljuje usvajanje zakona kojim će se pripadnicima, a LGBTI organizacija zabraniti prilazak obrazovnim ustanovama (vrtićima, školama, fakultetima). To podrazumijeva zabranu pohađanja nastave, ali i rada u ovim ustanovama. Razumno je očekivati da bi ovakav zakon izazvao burne reakcije i djelovanje nevladinih organizacija. Stoga je izvjesno da će upravo djelovanje tih organizacija, u pokušaju da utiču na usvajanje ili izmjene ovog ili drugih zakona s ciljem unapređenja položaja LGBTI osoba, biti etiketirano kao narušavanje integriteta Republike Srpske.

Federalno ministarstvo zdravstva

Odnos Federalnog ministarstva zdravstva prema zagovaračkim procesima, koji bi trebali unaprijediti pravni položaj istospolnih partnera i transrodnih osoba koje žele promijeniti oznaku spola u ličnom dokumentu, ocjenjujemo negativno. Naime, u odnosu na konkretni Zaključak Vlade FBiH iz juna 2023. godine³ kojim je Vlada FBiH zadužila Federalno ministarstvo pravde (FMP), Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova (FMUP), Federalno ministarstvo rada i socijalne politike (FMRSP) i Federalno ministarstvo zdravstva (FMZ) da dostave imena eksperata, ica koji bi radili na izradi lex

2 Vidi: „Zakon o ‘stranim agentima’ upućen u Skupštinu Republike Srpske”. (preuzeto 08.04.2024.). <https://www.slobodnaevropa.org/a/skupstina-republike-srpske-zakon-o-stranim-agentima/32886285.html>

3 Zaključak Vlade Federacije BiH broj: 773/2023 od 14.06.2023. godine.

specialis Zakona o životnim zajednicama lica istog spola FBiH, prema informacijama kojima SOC službeno raspolaže, jedino FMZ nije predložilo svog eksperta_icu. Vlada je u međuvremenu poslala čak 4 urgencije ka FMZ-u da dostave prijedlog eksperta_ice, međutim, bezuspješno. Napominjemo da je prošlo 10 mjeseci od zahtjeva FMZ-u za imenovanje eksperta_ice. Na taj način, ionako dug i trom, proces rada na pitanju pravne zaštite istospolnih partnera u FBiH koji traje od kraja 2018. godine se dodatno bespotrebno odugovlači, a sve na štetu zaštite porodičnog života osoba koji žive u stabilnim istospolnim zajednicama.

Sa druge strane, pitanje pravnog priznanja roda u kontekstu nužne razrade propisa iz oblasti matičnih knjiga FBiH je tokom 2023. godine, također, FMZ blokirao. SOC je u junu 2023. godine dostavio FMZ-u prijedlog „Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanja uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili života u drugom rodnom identitetu“. Prijedlog smo kreirali po uzoru na pravilnik koji postoji u susjednoj Republici Hrvatskoj, uz prilagođavanje teksta i procedure pravnom sistemu FBiH. Iako je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI BiH) podržalo predloženi tekst Pravilnika koji je SOC izradio, FMZ se apsolutno oglušilo na preuzimanje odgovornosti u odnosu na izradu i donošenje Pravilnika. Valja napomenuti da je FMZ tokom 2023. godine, povodom ove problematike, zaprimio čak 5 urgencija od FMUP-a, 1 urgenciju od Vlade FBiH, 1 urgenciju od MLJPI BiH i 1 urgenciju od SOC-a. Na svih 8 urgencija, FMZ nije uopće reagirao, tako da smo došli u fazu stagnacije razrade propisa o promjeni oznake spola.

Da se zaključiti kako pitanje zaštite ljudskih prava LGBTI osoba nije na listi prioriteta FMZ-a, a svakako ostaje otvoreno pitanje da li se ove oblasti svjesno ignoriraju, zapostavljaju i blokiraju.

Uvjetovanje pravnog prepoznavanja roda 'potpunom' prilagodbom spola i razvodom braka

SOC je u prethodne dvije godine kroz servis pravnog savjetovanja pokrenuo i pruža podršku trans osobama u vidu pravnog zastupanja u ostvarivanju zahtjeva za promjenu oznake spola, tj. u postupcima koji se vode pred nadležnim ministarstvima unutrašnjih poslova. U dva predmeta, u Kantonu Sarajevo i Unsko-sanskom kantonu, navedeni zahtjevi su odbijeni. U jednom predmetu s obrazloženjem da trans osoba mora proći tzv. potpunu prilagodbu spola kako bi se izvršila promjena oznake spola u ličnim dokumentima/matičnim knjigama, a u drugom je nadležni MUP zahtijevao da se trans žena, koja je prethodno obavila sve medicinske zahvate prilagodbe spola i koja je zahtijevala promjenu oznake iz muškog

u ženski spol, razvede od bračne partnerice kako bi joj MUP promijenio oznaku spola iz M u Ž.

Prvi predmet je u fazi odlučivanja po žalbi pred FMUP-om. Drugi predmet je u postupku sudskog upravnog spora po tužbi transrodne žene. U oba slučaja, imajući u vidu jurisprudenciju Europskog suda za ljudska prava⁴, prekršeno je pravo na privatnost, tj. principi samoodređenja i tjelesnog integriteta trans osoba. SOC je, također, poslao pisanu intervenciju u predmetu trans žene kojoj je promjena oznake spola iz M u Ž uvjetovana prethodnim razvodom braka.

Na kraju, važno je istaći da su nadležni MUP-ovi, ali i FMUP, kroz dosadašnje postupanje u postupcima administrativne promjene oznake spola transrodnih osoba, pokazali apsolutnu arbitrarnost prilikom tumačenja važećeg Zakona o matičnim knjigama FBiH i Uputstva o načinu vođenja matičnih knjiga FBiH, zbog toga što su članove koji se odnose na promjenu spola tumačili na najrestriktivniji mogući način da su zahtijevali da osobe moraju proći kroz tzv. potpunu prilagodbu spola, a što niti jedan član gore navedenih pravnih izvora eksplicitno ne zahtijeva. Osim toga, kantonalni MUP-ovi i FMUP su, uz direktno pozivanje transrodnih osoba na praksu ESLJP i prava po EKLJP, u konkretnim predmetima u potpunosti ignorirali ustavnu činjenicu da se EKLJP i praksa ESLJP direktno primjenjuju u BiH i da imaju supremaciju u odnosu na sve domaće pravne izvore, uključujući Zakon o matičnim knjigama FBiH i Uputstvo o načinu vođenja matičnih knjiga FBiH.

4 Vidi: Presude: „X i Y protiv Rumunije”, Aplikacija br. 2145/16 i 20607/16; „S.V. protiv Italije”, Aplikacija br. 55216/08 i „Hämäläinen protiv Finske”, Aplikacija br. 37359/09.

Brza i efikasna reakcija Kantonalnog tužilaštva KS povodom napada na gej muškarce putem aplikacija za upoznavanje

Krajem oktobra 2023. godine pravno savjetovanje SOC-a se susrelo sa serijskim napadima na gej muškarce u Sarajevu. Žrtve su targetirane preko online dating aplikacije „Grindr“, a način izvršenja napada uglavnom nije značajno odstupao. Naime, pravno savjetovanje je zaprimilo čak 5 odvojenih direktnih i indirektnih prijava od strane gej osoba iz Sarajeva o napadima. Izuzetnu pomoć u istrazi, pritvaranju i procesuiranju osumnjičenih lica odigralo je Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo u direktnoj saradnji sa policijskim agencijama i pravnim savjetnikom SOC-a. Brzom reakcijom policijskih agencija i KT KS, osumnjičena lica su privedena i krivičnopravno procesuirana⁵. Početkom februara 2024. godine, Općinski sud u Sarajevu, potvrdio je optužnicu KT KS⁶, tako da je ovaj predmet trenutno u toku. Imajući u vidu recentno istraživanje SOC-a koje je pokazalo izuzetno nisko povjerenje LGBTI osoba prema policiji i tužilaštvu u BiH⁷, konkretna i pravovremena reakcija nadležnih institucija u Sarajevu šalje poruku javnosti, ali i samoj LGBTI zajednici, da će njihova prava biti zaštićena ukoliko postanu žrtve krivičnih djela, te da će počinitelji biti krivično sankcionirani. U narednom periodu, SOC će nastaviti pratiti tok ovog suđenja. Smatramo izuzetno bitnim da sud uzme u razmatranje i činjenicu da su žrtve targetirane na osnovu seksualne orijentacije, te da bi takav faktor trebao imati otežavajuću okolnost prilikom izricanja sankcija.

5 Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo: „Određen pritvor I.M. i B.I. zbog razbojništva i iznuđe na štetu dvojice pripadnika LGBTI populacije“. (preuzeto: ODREĐEN PRITVOR I.M I B.I ZBOG RAZBOJNIŠTVA I IZNUDE NA ŠTETU DVOJICE PRIPADNIKA LGBTI POPULACIJE, pravosudje.ba).

6 Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo: „Optužena dva muškarca zbog razbojništva i ucjene, žrtve krivičnih djela tri homoseksualne osobe“. (preuzeto: OPTUŽENA DVA MUŠKARCA ZBOG RAZBOJNIŠTVA I UCJENE, ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA TRI HOMOSEKSUALNE OSOBE, pravosudje.ba).

7 Vidi: Bošnjak, Emina i Pandurević, Darko (2023). „Brojevi koji ravnopravnost znače 3.: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2023. godini“. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 26-28. (dostupno na: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/12/Brojevi-koji-ravnopravnost-znace-BOS-web-.pdf>)

Produženo trajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH

Godine 2022. usvojen je državni Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024.⁸ Struktura Akcionog plana je bazirana na standardima ljudskih prava i oblastima iz Preporuke CM/Rec(2010)5 Vijeća Europe, te sadrži popis mjera koje je potrebno sprovesti za puno uživanje ljudskih prava LGBTI osoba. Iako se Akcioni plan primjenjuje od 2021. godine, usvojen je na ljetu 2022. godine, tako da je period implementacije kraći od 18 mjeseci. S obzirom na to da je rok primjene, koji je ostao na raspolaganju godinu i pol, što je izuzetno kratak period za realiziranje ciljeva i kvalitetnu analizu postignutog progressa u provedbi, **Vijeće ministara BiH, na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, produžilo je period provedbe Akcionog plana do kraja 2025. godine.**

Plan predstavlja opredjeljenje Bosne i Hercegovine da doprinese poštovanju, zaštiti i ostvarivanju prava i sloboda LGBTI osoba. Provođenje Akcionog plana treba doprinijeti većem stepenu uživanja prava i sloboda LGBTI osoba, te utjecati na suzbijanje diskriminacije u svim sferama društva, razvijanje kapaciteta institucija, različitim obukama i nizom proaktivnih mjera namijenjenih podizanju svijesti šire javnosti o predrasudama i stereotipima koji su prisutni u našem društvu. U kontekstu strateških usmjerenja SOC-a, Akcioni plan predstavlja alat za nastavak zagovaranja, između ostalih, pravne regulacije istospolnih partnerstava, govora mržnje, poštovanja prava na slobodu okupljanja, pravnog priznanja roda, zdravstvene zaštite i socijalne inkluzije transrodnih osoba i mnogih drugih pitanja ravnopravnosti LGBTI osoba.

SOC će nastaviti aktivno pratiti i učestvovati u implementaciji Akcionog plana, u saradnji sa nadležnim institucijama, te se nadamo da će ovako važan dokument ubrzati procese unapređenja ljudskih prava i ravnopravnosti LGBTI osoba u BiH koji već dugo vremena čekaju.

8 „Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024. godine“. Sarajevo: Agencija za ravnopravnost spolova Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. (dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/project/akcioni-plan-za-unapredjenje-ljudskih-prava-i-osnovnih-sloboda-lgbti-osoba-u-bosni-i-hercegovini-za-period-2021-2024-godine/>)

Izmjene Krivičnog zakona Brčko distrikta i regulisanje govora mržnje

Početakom 2022. godine Sarajevski otvoreni centar započeo je zagovaračke aktivnosti za izmjene Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH s ciljem njegove harmonizacije sa Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija). Istanbulska konvencija je važna za zaštitu LGBTI osoba, jer sadrži odredbe koje obavezuju države potpisnice da pruže svim žrtvama zaštitu bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, uključujući i seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U duhu te odredbe, zahtijevali smo i da se u Krivičnom zakonu Brčko distrikta BiH izmijeni član kojim se reguliše javno izazivanje i poticanje nasilja i mržnje. Amandman je usmjeren na proširivanje grupe zaštićenih osoba, s obzirom na to da su nacionalnost, rasa i vjera navedene kao jedine zaštićene karakteristike. Ovakvo normiranje je posebno važno s obzirom na to da je praksa suda, u slučaju suđenja Fatmiru Alispahiću za govor mržnje usmjeren ka migrantima, pokazala da taj član primjenjuju isključivo na konstitutivne narode u BiH i ne tumače ga u kontekstu drugih zaštićenih grupa koje žive u Bosni i Hercegovini.

U martu 2024. Skupština Brčko distrikta BiH jednoglasno je usvojila izmjene KZ BD BiH, te su **sada seksualna orijentacija i rodni identitet predviđeni kao zaštićene karakteristike**.⁹ Uvođenje ili izmjena pravnih normi zahtijeva i određeni period prilagodbe, tako da će biti neophodno i educiranje svih nadležnih institucija i službi o načinu prepoznavanja govora mržnje, tumačenja odredbi i njihove primjene. Osim toga, detaljnija regulacija govora mržnje u BD BiH i RS-u stavlja svojevrsni pritisak na Federaciju BiH da što prije pristupi izmjenama Krivičnog zakona FBiH, jer ćemo u suprotnom dobiti pravnu nesigurnost i nemogućnost sankcioniranja ovih krivičnih djela.

9 Član 355a Krivičnog zakona BD BiH, „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024. (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/krivicni-zakon-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>)

PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI

Usvajanje zakona o životnim zajednicama osoba istog spola

Približavamo se skoro punoj šestoj godini otkako je započeo proces analize propisa i davanja prijedloga zakonskog rješenja koje bi unaprijedilo pravni položaj istospolnih partnera_ki u FBiH. Rezultati i preporuke tog procesa su jasni, donijeti lex specialis rješenje kao u susjednim zemljama i osigurati ravnopravnost u pogledu porodičnih prava između istospolnih i heteroseksualnih parova.

Vlada FBiH donijela je zaključak u junu 2023. kojim zadužuje pojedina ministarstva da imenuju predstavnike u radnu grupu koja će pisati zakon. Od juna 2023. godine do momenta pisanja ovog izvještaja sva resorna ministarstva su dostavila prijedloge eksperata_ica osim FMZ, o čemu je više pisano u prethodnom poglavlju „Negativne prakse”.

Sa druge strane, ovi procesi u RS-u i BD BiH tek treba da započnu, a što je predvidio i Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024. Imajući u vidu trendove koji se dešavaju u Republici Srpskoj sasvim je izvjesno da pokretanje ovog pitanja neće biti moguće u bliskoj budućnosti, te da je jedini put za istospolne parove koji žive u RS pokretanje tužbi kojima bi stvorili pritisak i obavezu vlasti da ovo pitanje konačno regulišu.

Više informacija o istospolnim partnerstvima u BiH možete pronaći u poglavlju IV „PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE”.

Odgovornost i kažnjivost za sve učesnike u napadima na LGBTI osobe i aktiviste u Banjaluci

Napadi na LGBTI aktiviste, koji su se desili u martu 2023. godine, još uvijek nemaju konačan pravni epilog¹⁰. Naime, Organizacioni odbor Bh. povorke ponosa je u januaru 2024. godine javnost izvijestio da je povodom

10 Brković, Amil, Čulibrk, Branko, Hasanbegović, Delila, Bajrektarević, Dina i Blažević, Jozo (2023). „Rozi izvještaj 2023, Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini”. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 11. (dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/06/Rozi-izvjestaj_za-web.pdf)

napada podnio šest žalbi Instituciji ombudsmena za ljudska prava u BiH od kojih je na samo jednu ishodovao preporuku ombudsmena. Podnesene su tri žalbe protiv Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske zbog nezakonite zabrane javnog okupljanja i zbog ugrožavanja sigurnosti učesnika_ca javnog okupljanja zbog toga što su povrijedili svoju obavezu poduzimanja mjera sigurnosti, te zbog povrede prava na pristup informacijama, uskraćujući oštećenima imena postupajućih policijskih službenika koji su bili na dužnosti kada se desio napad, a radi pokretanja odgovarajućih disciplinskih postupaka. Organizacioni odbor je podnio žalbe protiv govora mržnje koji su izrekli predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik i gradonačelnik Banjaluke Draško Stanivuković, kao i protiv 12 udruženja iz Republike Srpske koja su pozivala na zabranu okupljanja, što je dovelo do raspirivanja i opravdavanja nasilja nad pripadnicima LGBTI populacije. U skladu s jedinom preporukom Ombudsmena, koja se tiče pristupa informacijama i zaštite ličnih podataka, Okružni sud u Banjaluci prihvatio je tužbu Bh. povorke ponosa i naložio Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske da dostavi tražene informacije. Sud naglašava da je „nesporno postojanje javnog interesa, gledajući konkretni slučaj, kada se se policijski službenici držali pasivno, posmatrajući nasilničko ponašanje, kako navode, za sada još uvijek nepoznatih lica”. Sud je dodao da su policijski službenici trebali identificirati nasilnike, spriječiti njihovo nasilno ponašanje i svaki drugi incident¹¹. Ove informacije su dodatno potvrđene i u recentnom saopštenju Bh. povorke ponosa povodom godišnjice napada na aktiviste_kinje¹². U narednom periodu, kao prioritet se nameće obaveza Institucije ombudsmena da riješi preostale žalbe. Sa druge strane, MUP RS bi, sukladno presudi Okružnog suda u Banjaluci, zaista trebao da dostavi podatke o službenim licima koja su bila na dežuri dok se napad na aktiviste_ce odvijao, kako bi se protiv ovih lica eventualno mogao pokrenuti disciplinski postupak. Osim toga, Okružno javno tužilaštvo u Banjaluci trebalo bi u što skorijem periodu, kroz istragu po krivičnoj prijavi, otkriti N.N. lica koja su napala aktiviste_ice, podići optužnicu po kojoj bi sud dalje postupao i naposljetku krivičnopravno sankcionirao počinitelje.

Usvajanje novog Zakona o mirnim okupljanjima na području Kantona Sarajevo

Oblast slobode okupljanja u Kantonu Sarajevo trebala bi biti uređena u skladu sa međunarodnim standardima i preporukama OSCE-a, Evropske komisije i preporukama civilnog društva. Krajem 2021. godine posljednja

11 Bh. povorka ponosa: „Dobijena jedna žalba, šutnja na ostalih pet”. (preuzeto: <https://povorkaponosa.ba/2024/01/dobijena-jedna-zalba-sutnja-na-ostalih-pet/>)

12 Bh. povorka ponosa, „Objava povodom godišnjice napada u Banja Luci”, (preuzeto: <https://povorkaponosa.ba/2024/03/objava-povodom-godisnjice-napada-u-banja-luci/>)

radna grupa završila je s radom na nacrtu zakona, ali taj zakon nikada nije upućen u proceduru. Početkom 2022. predstavnici Međunarodne zajednice su se obratili ministru Katici sa pismom u kojem skreću pažnju na potrebu usklađivanja propisa sa međunarodnim standardima u oblasti slobode okupljanja. Od tada do ovog momenta se nije ništa desilo po ovom pitanju. Problemi na koje struka ukazuje su ostali, a tiču se regulacije spontanijih okupljanja, propisivanja pretjeranih obaveza organizatorima, voditeljima i redarima, djelotvornog pravnog lijeka i drugih pitanja jasno istaknutih u izvještajima međunarodnih i domaćih organizacija. Zastupnica u Skupštini Kantona Sarajevo, Vedrana Vujović, uputila je zastupničko pitanje, uz gorenavedeno obrazloženje, ministru unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo.¹³ Iz Ministarstva su odgovorili da je planirano donošenje Zakona o mirnim javnim okupljanjima na području Kantona Sarajevo do novembra 2024. godine. Prema njihovim navodima, Zakon će biti usklađen s odredbama međunarodnih propisa i odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i evropskim principima i načelima koja se primjenjuju u izradi zakonodavstva Evropske unije u ovoj oblasti.¹⁴

Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola zdravstvenim osiguranjem

Iz važećih pravnih propisa u BiH nije jasno da li se pravna promjena oznake spola uvjetuje prolaskom „potpune” ili „djelimične” (medicinske) prilagodbe spola. Stoga je neophodno da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se usvoje zakoni i drugi propisi koji će na sistematski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima i jedinstvenog matičnog broja, kako na osnovu medicinske dokumentacije koja dokazuje stadij tranzicije u kojem se osoba nalazi, tako (još i važnije) **na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i prava na samoodređenje**, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom, u slučajevima kada osobe ne žele prolaziti kroz takve intervencije.

To znači da je potrebno zakonom ili podzakonskim aktom u entitetima i distriktu definirati šta jeste **‘promjena spola’** koju je izvršila zdravstvena ustanova, šta to čini **medicinsku dokumentaciju** kojom se dokazuje prilagodba spola, te koja je nadležna **zdravstvena ustanova** koja bi vršila

13 Zastupničko pitanje, Skupština Kantona Sarajevo, Klub zastupnika Demokratske fronte, zastupnica Vedrana Vujović, 26.02.2024, (preuzeto: https://skupstina.ks.gov.ba/sites/skupstina.ks.gov.ba/files/3_vedrana_vujovic-pitanje_prema_vladi_ks_min.unutra.post_vezano_za_slobodu_okupljanja.pdf)

14 Odgovor na zastupničko pitanje Vedrane Vujović, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Kanton Sarajevo, 25.03.2024, (preuzeto: https://skupstina.ks.gov.ba/sites/skupstina.ks.gov.ba/files/v.vujovic_7.pdf)

tumačenje iste. Također, potrebno je život u drugom rodnom identitetu prepoznati kao osnov za upravne postupke promjene spola.

Prilagodbu spola (hormonska terapija, operativni zahvati) trans osobe mogu obaviti isključivo u inostranstvu, jer medicinske ustanove u BiH nemaju osoblje obučeno da pruži podršku osobama u procesu tranzicije. Troškove medicinskog procesa tranzicije, koje snose same trans osobe, zvanični sistem zdravstvenog osiguranja ne refundira, što dodatno produžava proces tranzicije i povećava finansijske troškove.

Pored pravnog prepoznavanja roda, nužnost je omogućavanje prilagodbe spola (hormonska terapija, operativni zahvati) trans osobama u Bosni i Hercegovini, definisanjem dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji_e bi mogli_e pratiti proces i voditi medicinske procedure prilagodbe spola u BiH, kao i obaveze Zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja.

Ovi koraci podrazumijevaju kontinuirane i sistematične edukacije bh. medicinskih stručnjaka_inja i zdravstvenih radnika_ca u granama psihologije, psihijatrije, endokrinologije, ginekologije, urologije, plastične, rekonstruktivne i estetske hirurgije o adekvatnom, trans-inkluzivnom i trans-specifičnom pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije.

Više o položaju transrodnih osoba u BiH možete pročitati u poglavlju V „PRAVA TRANSRODNIH OSOBA“.

I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE

Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine

Dokumenti u nastavku predstavljaju osnovu za izgradnju i izmjene zakonodavstva i javnih politika u BiH, te standard koji bi trebao voditi ravnopravnosti i smanjenju stepena diskriminacije LGBTI osoba u BiH.¹⁵ Njihov značaj proizlazi iz članstva Bosne i Hercegovine u međunarodnim i regionalnim organizacijama, kao i iz položaja koji ovi dokumenti imaju u pravnom poretku BiH.

Princip nediskriminacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Ujedinjenih nacija, Povelje o osnovnim pravima EU¹⁶, odnosi se, kao i EKLJP,¹⁷ i na LGBTI osobe. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) posebno je relevantna za zaštitu lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena. Odbor za ukidanje diskriminacije žena (CEDAW) u Zaključnim napomenama o Šestom periodičnom izvještaju BiH preporučuje državama članicama da osigura poštovanje ljudskih prava lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena i osigura da se u nacionalnim akcionim planovima za ravnopravnost spolova obradi tema stigme i diskriminacije protiv njih u svim sferama života.¹⁸ Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) obavezuje države potpisnice da osiguraju žrtvama nasilja zaštitu bez diskriminacije po bilo

15 Navedeni međunarodni okvir odnosi se i na druge oblasti, te se izričito ne navodi u drugim poglavljima.

16 Član 21. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (2016/C 202/02), Službeni list Europske unije C 202/389 od 07.06.2016. (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>)

17 Prema članu 2. tačka 2. Ustava BiH, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u BiH. Ovi akti imaju karakter ustavnih normi i prioritet nad svim drugim aktima. Ustav BiH dodatno u članu 2 tačka 6. propisuje: "Bosna i Hercegovina, i svi sudovi, ustanove, organi vlasti, te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta podvrgnuti su, odnosno primjenjuju ljudska prava i osnovne slobode na koje je ukazano u stavu 2."

18 Preporuka 44, „Zaključne napomene o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine“ Odbora za ukidanje diskriminacije žena od 08. novembra 2019. godine. (preuzeto 11.04.2024. sa: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/06/BOS_CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf)

kojem osnovu, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet.¹⁹ U konačnici, Preporuka Komiteta ministara Vijeća Evrope CM/Rec(2010)51 o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta (SORI) najkonkretniji je međunarodni dokument koji propisuje mjere za ispitivanje i revidiranje postojećih zakonskih i ostalih mjera, njihovu efikasnu primjenu u borbi protiv diskriminacije, prikupljanje i analiziranje relevantnih podataka o diskriminaciji, te načine zaštite žrtve diskriminacije.

Domaći pravni okvir

Zabrana diskriminacije LGBTI osoba regulisana je u dva systemska zakona: **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (ZORS)** iz 2003. godine i **Zakon o zabrani diskriminacije (ZZD)** iz 2009. godine. Dok je ZORS, kojim se zabranjuje diskriminacija na osnovu 'spolnog izražavanja i/ili orijentacije', deklarativnog karaktera²⁰ u kontekstu zaštite LGBTI osoba od diskriminacije, ZZD nudi sveobuhvatnu zaštitu od diskriminacije u svim oblastima javnog života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, dostupnost usluga itd. ZZD eksplicitno štiti LGBTI osobe od diskriminacije navodeći **seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike (SORISK)** među zabranjene osnove diskriminacije.

Iako je samim ZZD-om predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje veliki broj zakona ne uključuje SORISK kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije

Agencija za ravnopravnost spolova BiH (ARS BiH)

ARS BiH je izvijestila SOC da tokom 2023. godine nije zaprimila nijedan podnesak građana_ki o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika. Iako nije bilo konkretnih žalbi i odlučivanja u takvim predmetima, ARS BiH je u skladu sa LGBTI Akcionim planom 2021-2024, realizirala sljedeće aktivnosti:

¹⁹ Član 4, stav 3 Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici CM(2011)49 od 07. aprila 2011. (preuzeto 11.04.2024. sa https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf)

²⁰ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH”, broj: 16/03, 102/09 i 32/10), iako spominje 'polno izražavanje i/ili orijentaciju', ne uspostavlja mehanizme zaštite LGBTI osoba od nejednakog postupanja, dok ZZD zaštitom od diskriminacije pokriva sve oblasti javnog i neke sfere privatnog života, te definiše i različite oblike diskriminacije, pored jasnog normiranja mehanizama zaštite.

U decembru 2023. godine ARS BiH je održala obuku o zaštiti prava i sloboda LGBTI osoba u BiH za 17 državnih službenika_ca. Ova obuka je uvrštena kao dio Plana obuke državnih službenika Agencije za državnu službu.

U decembru 2023. godine organiziran je okrugli stol za relevantne aktere u oblasti sektora zdravstva. Na tom okruglom stolu, kojem su prisustvovali predstavnici zdravstvenih ustanova i NVO-a svih nivoa vlasti, prezentiran je nacrt Izvještaja o tematskom pregledu o pristupu zdravstvenim uslugama za LGBTI osobe. Finalni tekst Izvještaja je objavljen u martu 2024. godine²¹. Ova aktivnost se realizirala, jer se BiH prethodno prijavila da bude predmet državnog tematskog pregleda koji se sprovodi u okviru Evropskog tematskog pregleda provođenja Preporuke Komiteta ministara Vijeća Europe 2010(5) na temu „Pristup zdravstvenim uslugama za LGBTI osobe” kojeg provodi Radna grupa za SOGIESC u okviru Upravnog odbora Vijeća Europe za anti-diskriminaciju, raznolikost i inkluziju (CDADI).

Osim toga, u junu 2023. godine, ARS BiH je preko MLJPI BiH dostavila FMZ prijedlog teksta „Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanja uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu Federacije BiH” kojeg je izradio SOC. Zbog izostanka pravodobne reakcije FMZ, ARS BiH je u septembru poslala i urgenciju.

ARS BiH je održala seriju sastanaka na nivou Institucija BiH u junu, Vlade BD BiH u septembru, Vlade RS u oktobru i Vlade FBiH u novembru 2023. godine s ciljem pripreme za izvještavanje o provedenim aktivnostima LGBTI Akcionog plana.

U maju 2023. godine, povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije, bifobije i transfobije (IDAHOBIT), dr. Sevlid Hurtić, ministar za ljudska prava i izbjeglice BiH je pristupio zajedničkoj ministarskoj izjavi u organizaciji Vlade Islanda.

ARS BiH je 10.03.2023. i 20.03.2023. izdala dva javna saopštenja kojima osuđuje ponašanje građana prema učesnicima događaja vezanih za LGBTI prava u Banjaluci. Osim toga, 31.03.2023. izdato je i javno saopštenje povodom obilježavanja Dana vidljivosti transrodnih osoba i 17.05.2023. saopštenje povodom IDAHOBIT. ARS BiH je tokom izvještajnog perioda učestvovala u više medijskih gostovanja u svrhu skretanja pažnje bh. javnosti na potrebu unapređenja položaja LGBTI osoba u BiH.

S obzirom na to da je ARS BiH članica Evropske mreže vladinih kontakt osoba za LGBTI i Radne grupe za SOGI Vijeća Europe, Agencija je učestvovala

21 Agencija za ravnopravnost spolova BiH, „Obavještenje za javnost - Izvještaj Vijeća Evrope o zdravstvu za LGBTI osobe u BiH. (preuzeto sa: <https://arsbih.gov.ba/obavjestenje-za-javnost-izvjestaj-vijeca-evrope-o-pristupu-zdravstvu-za-lgbti-osobe-u-bih/>)

na redovnim polugodišnjim sastancima na Islandu u maju 2023. i u Strazburu u novembru 2023. godine. ARS BiH koristi ovakve prilike da informira partnere o stanju LGBTI osoba u BiH, aktuelnim aktivnostima, da razmjenjuje međunarodne kontakte i iskustva o pozitivnim praksama, te da prikuplja informacije o recentnim dometima u realizaciji prava LGBTI osoba u zemljama Vijeća Europe.

ARS BiH je u augustu 2023. Vijeću ministara BiH uputila Informaciju o periodu važenja LGBTI AP sa prijedlogom zaključka da Vijeće ministara BiH produži period važenja LGBTI AP do kraja 2025. godine²².

U novembru 2023. godine, upućena je inicijativa da u Prijedlog dopune Prijedloga programa obilježavanja značajnih datuma iz oblasti ljudskih prava u Institucijama BiH za 2024. godinu bude, pored ostalog, i obilježavanje 8. septembra kao dana kada je 2019. godine održana prva Bh. povorka ponosa. Inicijator je bio SOC.

Gender centar FBiH (GC FBiH)

Tokom izvještajnog perioda GC FBiH je izvijestio SOC da nije zaprimio niti jednu žalbu na osnovu SOGI. Tokom novembra 2023. godine organiziran je zajednički sastanak sa ARS BiH s ciljem provedbe LGBTI AP na nivou FBiH. Tom sastanku su prisustvovali Zavod za javno zdravstvo FBiH, Sektor za pravne poslove i odsjek za normativno-pravne poslove pri FMUP, FMZ, Federalni zavod za zapošljavanje, Federalno ministarstvo za obrazovanje, Federalno ministarstvo kulture i sporta, Agencija za državnu službu FBiH, CEST FBiH i Vijeće Europe. Dogovoreno je da će ARS izraditi urnek za izvještavanje, a da će koordinaciju na nivou FBiH preuzeti GC FBiH.

U okviru projekta „EU za ljudska prava i suzbijanje diskriminacije“, čiji je korisnik i GC FbiH, sproveden je niz aktivnosti za jačanje kapaciteta nadležnih institucija s ciljem adekvatne sprovedbe ZRS BiH. Izrađeni su moduli obuka, prateći priručnici za izvođenje obuka o ravnopravnosti spolova i diskriminacije na osnovu spola za jedinice lokalne samouprave, pružaoce zaštite kao i za ranjive grupe. Realizovane su dvije radionice na temu treninga trenera iz jedinica lokalne samouprave tokom kojih je educirana 51 osoba iz jedinica lokalne samouprave. U 8 jedinica lokalne samouprave održane su dvodnevne radionice na teme diskriminacije na osnovu spola za ukupno 187 osoba. Dodatno su održane 4 radionice za ranjive grupe sa ciljem prepoznavanja i promocije mogućnosti zaštite od diskriminacije, za ukupno 71 osobu. U saradnji sa CEST FBiH održano je 6 edukacija na temu diskriminacije za 216 sudija i tužilaca. Osim toga, izrađena je i Analiza usklađenosti propisa sa ZRS BiH i ZZD BiH koja daje pregled napretka u

22 Vidi poglavlje „Dobre prakse“ ovog Izvještaja.

pogledu usklađenosti propisa. Ova inicijativa će biti osnov za dalje aktivnosti GC FBiH u pogledu usklađivanja propisa.

GC FBiH je učestvovao na konferenciji o položaju LGBTI osoba „Brojevi koji ravnopravnost znače” u organizaciji SOC-a.

Gender centar RS (GC RS)

GC RS nije zaprimio niti jedan podnesak građana_ki koji se žale na diskriminaciju na osnovu SORISK. Ova institucija Vlade RS se krajem 2023. i početkom 2024. godine susrela sa ozbiljnim napadima tzv. ‘anti-rodnih pokreta’²³ na integritet. Naime, advokatska kancelarija Radić iz Srbije je Ustavnom sudu RS podnijela inicijativu za ocjenu ustavnosti naziva ‘Gender centar’²⁴, a podnesen je i prijedlog da Ustavni sud RS proglaši neustavnom Odluku Vlade RS o osnivanju GC RS²⁵.

Tokom izvještajnog perioda, **Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH** zaprimila je 5 žalbi građana_ki za diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije dok nije bilo žalbi na diskriminaciju po osnovu rodnog identiteta i spolnih karakteristika. Tokom 2023. godine nisu izdate Preporuke za ove predmete. U pogledu edukacija, Institucija navodi da je učestvovala na sastancima vezanim za implementaciju LGBTI AP, kao i učešće na aktivnostima promocije LGBTI prava poput, npr. promocija publikacije „Brojevi koji ravnopravnost znače” u organizaciji SOC-a.

Ni u jednom entitetu BiH ne vrše se samostalne i kontinuirane edukacije predstavnika_ca pravosuđa s fokusom na ljudska prava LGBTI osoba, iako je to jedna od preporuka koju je Institucija ombudsmena navela u svom Specijalnom izvještaju iz 2016. godine²⁶, kao i aktivnost²⁷ koju treba realizirati po nedavno usvojenom Akcionom planu za unapređenje ljudskih

23 Vidi poglavlje „Negativne prakse” ovog Izvještaja.

24 Roditelji za prava djece, „Inicijativa za ocjenu usavnosti naziva Gender Centra Republike Srpske. (preuzeto sa: <https://roditeljizapradjece.org/inicijativa-za-ocenu-ustavnosti-naziva-gender-centra-republike-srpske/>)

25 Lazić, Aleksandar, Stanje stvari, „Advokatska kancelarija Radić: Prijedlog Ustavnom sudu RS da proglaši neustavnom odluku o osnivanju ‘Gender centra’ iz 2001. godine”. (preuzeto sa: <https://stanjestvari.com/2023/12/13/ak-radic-protivustavnost-odluke-o-osnivanju-gender-centra-rs/>)

26 Jasminka Džumhur, Nives Jukić, Ljubinko Mitrović, Alma Suljić, Predrag Raosavljević, Hajrija Adžamija, Vanja Dandić i Dejan Kozomara (2016). „Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini”. Banja Luka: Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 15. (preuzeto sa: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016110413333704bos.pdf)

27 Vijeće ministara BiH. (2022). „Akциони plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024. godine”. Sarajevo: Vijeće ministara BiH, 11. (preuzeto sa: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2023/06/001-FINAL-AP-LGBTI-BiH-2791-4531-4310.1.pdf>)

prava LGBTI osoba u BiH 2021-2024. Međutim, valja istaknuti da je Program početne obuke i stručnog usavršavanja za 2023. godinu CEST FBiH predvidio sljedeće obuke koje indirektno obuhvataju i LGBTI prava:

Specifični aspekti pristupa pravdi sa stanovišta pripadnika ranjivih grupa (dječca, osobe sa invaliditetom, Romi, LGBTI osobe, marginalizovane kategorije žena) u realizaciji CEST FBiH i CEST RS.

Pripadnici ranjivih grupa kao svjedoci u postupku u realizaciji CEST FBiH i VSTV BiH²⁸.

Iako država nije preuzela obavezu organizovanja fokusiranih edukacija na LGBTI prava, **SOC je nastavio praksu održavanja obuke za sudije_tkinje i tužitelje_ice u saradnji sa Centrom za edukaciju sudija** i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine (CEST FBiH) i **Centrom za edukaciju sudija** i tužilaca Republike Srpske (CEST RS). Dvodnevna edukacija u FBiH održana je u maju 2023. godine, a u saradnji sa CEST RS u oktobru 2023. godine. Teme su koncipirane tako da je nositeljima_icama pravosudne zajednice BiH pružena sveobuhvatna edukacija o zaštiti LGBTI osoba postojećim mehanizmima pravne zaštite. Edukacija je objedinila krivičnopravnu i antidiskriminacionu zaštitu LGBTI osoba u građanskom postupku. Osim toga, edukatori_ce su se osvrnuli_e na relevantnu nacionalnu, ali i evropsku sudsku praksu zaštite ljudskih prava LGBTI osoba.

Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba

Kako smo ranije izvijestili, krajem jula 2022. godine usvojen je Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBT osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024. godine.

Dosljedna implementacija ovog dokumenta će uticati na suzbijanje predrasuda i stereotipa koji su prisutni u društvu prema LGBTI osobama. Osim toga, Akcioni plan predstavlja i odgovor Bosne i Hercegovine na obaveze koje proizlaze iz brojnih međunarodnih dokumenata, ali i na pretpristupne obveze u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

Od trenutka usvajanja Akcionog plana, ARS BiH je 20. oktobra 2022. godine u prostorijama Parlamentarne skupštine BiH održala javno prezentiranje Akcionog plana. Agencija je institucijama BiH koje su po Akcionom planu prepoznate da u okviru svojih nadležnosti mogu doprinijeti njegovoj realizaciji, distribuirala Akcioni plan. Nadalje, ARS BiH je poslala dopise nadležnim institucijama da u okviru svojih zakonskih nadležnosti predvide

28 Centar za edukaciju sudija i tužitelja Federacije BiH (2023). „Program početne obuke i stručnog usavršavanja za 2023. godinu“. Sarajevo: CEST FBiH, 35 i 54-55. (preuzeto sa: <http://fbih.cest.gov.ba/images/doctlink/PROGRAM-2023-KONACAN.pdf>)

provođenje relevantnih aktivnosti predviđenih Akcionim planom, te je istakla da im ona stoji na raspolaganju za saradnju i asistenciju u sprovođenju pomenutih aktivnosti, putem zajedničkog planiranja, koordiniranja, neopodnih obuka, promotivnih djelatnosti i drugo. ARS BiH je vršila i pripreme za realizaciju pojedinih sastanaka sa institucijama, te entitetskim gender centrima koji će biti organizirani u prvoj polovini 2023. godine.

Tokom 2023. godine nije usvojen niti jedan novi GAP koji bi na nivou određenog kantona obuhvatio, između ostalog, ljudska prava LGBTI osoba.

Dokumentovani slučajevi

Prema istraživanju koje je SOC sproveo 2023. godine, prema LGBTI zajednici, od 401 ispitanika_ca čak 193 osobe su izjavile da su doživjeli diskriminaciju, što predstavlja 48,13%. Od 48,13% ispitanika_ca koji su izjavili da su doživjeli neki vid diskriminacije, 91,16% diskriminirano je na osnovu seksualne orijentacije, a 7,73% na osnovu rodnog identiteta/izražavanja. Među oblicima diskriminacije koju su ispitanici_e doživjeli, najčešće je uznemiravanje na osnovu LGBTI identiteta, što je doživjelo 43,88% ispitanika_ca.

Prema nalazima ovog istraživanja, najveći broj ispitanika_ca susreo se s diskriminacijom u školi (29,33%), a mnogi su se suočili sa diskriminacijom na radnom mjestu (8,21%), u policijskim stanicama (4,69%), zdravstvenim ustanovama (4,99%), na fakultetima (12,02%) i u ugostiteljskim objektima (13,20%). Čak 12,61% ispitanika_ca izvijestilo je i o diskriminaciji unutar LGBTI zajednice. Osim toga, neki su iskusili diskriminaciju prilikom zapošljavanja. Neki su naveli i druge situacije, uključujući diskriminaciju u društvu, na internetu, unutar porodice i u lokalnoj zajednici.

Istraživanjem je utvrđeno da se čak 90,63% ispitanika_ca odlučilo ne prijaviti diskriminaciju. Odgovori na pitanje zašto ispitanici_e nisu prijavili diskriminaciju otkrivaju duboke strahove i prepreke s kojima se suočava LGBTI zajednica. Nepovjerenje u službene osobe u postupku, strah od otkrivanja identiteta i nedostatak informacija o mogućoj pomoći i procedurama podnošenja prijave neki su od ključnih faktora. Dugotrajnost sudskih procesa, mogući finansijski troškovi, strah od odmazde, te briga o reakciji porodice i prijatelja, također su izraženi motivi za neprijavlivanje slučajeva diskriminacije. U 9,38% slučajeva kada su se ispitanici_e odlučili prijaviti diskriminaciju uglavnom su se odlučivali podršku potražiti u organizacijama civilnog društva (35%), te u Instituciji ombudsmena za ljudska prava (15%), što upućuje na nizak nivo povjerenja u pravosudne institucije, te zaobilaženje parničnog postupka kao mehanizma dokazivanja i suzbijanja diskriminacije. Od 20 prijavljenih slučajeva diskriminacije, samo šest je razmatrano pred sudom. Od toga je jedan proces okončan, a pet još uvijek traje, što upućuje na neefikasnost i tromost pravosudnog

sistema u BiH pri implementaciji antidiskriminacijskog zakonodavstva i osiguravanja zaštite LGBTI osobama²⁹.

SOC je tokom 2023. godine dokumentovao 5 pritužbi LGBTI osoba koje su se odnosile na diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Jedan predmet se odnosi na zabranu iluminacije Gradske vijećnice u Sarajevu duginom zastavom. Dva predmeta se odnose na poticanje na diskriminaciju, preostala dva predmeta se odnose na uznemiravanje i diskriminaciju prilikom pružanja ugostiteljskih usluga.

Iako podaci sugerišu mali broj slučajeva diskriminacije, nemoguće je izvoditi konačne zaključke na osnovu ovih brojki uzimajući u obzir da je broj LGBTI osoba koje su voljne ulaziti u parnične sporove vrlo mali, što važi i za druge marginalizirane grupe zaštićene ZZD-om.³⁰

U aprilu 2022. godine, nakon dvije godine i šest mjeseci prvostepenog sudskog postupka, prema tužbi koju je pokrenuo Sarajevski otvoreni centar kao jednu od svojih strateških parnica, **donesena je prva presuda u BiH kojom je ustanovljena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika.**³¹ Prvostepena presuda donesena je u korist tužitelja, SOC-a, protiv nekadašnje zastupnice kantonalne skupštine Samre Ćosović-Hajdarević iz Stranke demokratske akcije. Presudom je postupajuća sutkinja, između ostalog, ustanovila da je „tužena svojom izjavom poticala da se pripadnicima LGBTI zajednice uskrate Ustavom garantovana prava na način da se onemoguće da djeluju kao jednakopravni građani u društvu, odnosno da se segregiraju kao zajednica... Ujedno je i poticala i izdavala nalog za segregaciju... što također predstavlja i uznemiravanje na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika...”³²Ovaj predmet se od augusta 2022. godine nalazi na drugostepenom odlučivanju po žalbi tužene.

SOC u momentu pisanja Izvještaja vodi još jednu stratešku parnicu koja se odnosi na diskriminaciju u oblasti pristupa robama i uslugama na tržištu. Slučaj je na Kantonalnom sudu u Sarajevu u žalbenom postupku nakon što je u prvostepenoj odluci sud odlučio da nije došlo do diskriminacije. Iako antidiskriminacioni postupci zahtijevaju hitnost odlučivanja, ovaj

29 Vidi: Bošnjak, Emina i Pandurević, Darko (2023). „Brojevi koji ravnopravnost znače 3, Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2023. godini”. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 16-21. (dostupno na: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/12/Brojevi-koji-ravnopravnost-znace-BOS-web-.pdf>)

30 Parnice se moraju pokretati samostalno, bez djelovanja institucija po formalnoj dužnosti.

31 Općinski sud u Sarajevu, presuda broj 65 0 P 801297 19 P od 04.04.2022. godine

32 Vidi: Općinski sud u Sarajevu, presuda broj 65 0 P 801297 19 P od 04.04.2022. godine, str. 18.-19.

predmet se nalazi na drugostepenom odlučivanju već 4 godine i 9 mjeseci. Pasivnost i sporost pravosuđa, te nedostatak proaktivnosti izvršnih tijela u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba rezultirali su nepovjerenjem zajednice u institucije nadležne za zaštitu ljudskih prava (73,32% ispitanih LGBTI osoba nema povjerenja u pravosuđe), što, također, utiče na nizak broj prijavljenih slučajeva diskriminacije.³³

Tokom 2023. godine SOC je podnio dvije dodatne tužbe za diskriminaciju. Jedna se odnosi na diskriminaciju zbog uskraćivanja prava na slobodu okupljanja u vezi sa pružanjem usluga, dok se druga tužba odnosi na poticanje na diskriminaciju, uznemiravanje i segregaciju LGBTI osoba od strane predsjednika RS. Ovi predmeti su u fazi odlučivanja od marta i oktobra 2023. godine.

Naredna tabela prikazuje slučajeve diskriminacije koje je SOC zabilježio u protekle tri godine. Brojke predstavljaju slučajeve koje je SOC uočio u javnosti ili su ih prijavile LGBTI osobe u internom sistemu dokumentacije kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Imajući u vidu da je povjerenje LGBTI osoba u institucije i dalje veoma nisko, ne postoji niti jedna konačna sudska presuda u kojoj je utvrđena diskriminacija. Stoga nije moguće iz tabele dati odgovor na kretanje i učestalost diskriminacije kroz godine. Međutim, može se zaključiti da je diskriminacija prisutna i zabilježena u većini oblasti koje zakon spominje.

33 Vidi: Bošnjak, Emina i Pandurević, Darko (2023). „Brojevi koji ravnopravnost znače 3, Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2023. godini“. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 27.

	2021.	2022.	2023.	UKUPNO
OSNOV^{34, 35}				
Seksualna orijentacija	4	9	4	17
Rodni identitet	1	1	1	3
Spolne karakteristike	0	0	0	0
OBLAST				
Obrazovanje	0	1	0	1
Pristup robama i uslugama	0	3	2	5
Zapošljavanje i radni odnosi	1	3	0	4
Zdravstvo	1	0	0	1
Ostalo ³⁶	03	3	3	9
UKUPNO ZA GODINU	5	10	5	20

Tabela 1. Podaci SOC-a o slučajevima diskriminacije na osnovu SORISK-a

- 34 Pojedini dokumentovani slučajevi odnose se i na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, pa je to razlog zbog kojeg broj slučajeva može biti veći od cifre ukupnog broja dokumentovanih slučajeva za jednu godinu.
- 35 Seksualne karakteristike (koje se odnose na inter spolne osobe) uvrštene su u ZZD od 2016. godine, ali još nismo zabilježili slučajeve diskriminacije po ovom osnovu.
- 36 Ovo poglavlje odnosi se na ostale, različite, Zakonom navedene oblasti, kao što su javni organi, oblast stanovanja, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Smjernice za djelovanje

1. Dosljedno i ažurno sprovoditi aktivnosti predviđene Akcionim planom za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.
2. Implementirati relevantne preporuke u međunarodnim i domaćim dokumentima³⁷ unapređenjem zakona i podzakonskih akata, te prava i potrebe LGBTI osoba uključiti u sve javne politike na svim nivoima vlasti.
3. Uvesti LGBTI specifične module u obrazovanje budućih sudija_tkinja i tužitelja_ica.
4. Pored zakonskih i policy-rješenja, potrebno je donositi interne akte i razvijati interne mehanizme svih pravnih osoba za rješavanje slučajeva diskriminacije na osnovu SORISK-a.
5. Uspostaviti sistem odgovornosti pravosuđa i drugih organa koji ne primjenjuju princip hitnosti u svim postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji, uključujući slučajeve na osnovu SORISK-a.

³⁷ CM/Rec(2010)5 31/03/2010 Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; „Specijalni izvještaj o pravima LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini“, Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH, Banjaluka, 2016.; Odredbe Zakona o zabrani diskriminacije koja uključuje odredbe Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09) i odredbe Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj 66/16).

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU

Pravni okvir

Sva tri krivična zakona, FBiH, RS-a i BD-a, prepoznaju institut krivičnih djela počinjenih iz mržnje (u BD-u mržnja je definisana kao otežavajuća okolnost izvršenja krivičnih djela), u okviru kojeg pružaju zaštitu LGBTI osobama i drugim društvenim grupama koje uobičajeno bivaju metom ovakvih krivičnih djela.

Krivično djelo poticanja na mržnju i nasilje regulisano je drugačije u Krivičnom zakonu Republike Srpske (KZ RS) i Krivičnom zakon BD BiH, nego u krivičnom zakonu Federacije BiH (KZ FBiH). Javno izazivanje i podsticanje na nasilje i mržnju u RS-u i BD BiH zabranjeno je na osnovu „nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina“; dok je ono u FBiH ograničeno isključivo na „izazivanje netrpeljivosti i mržnje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi“.

Dakle, KZ FBiH bi trebalo izmijeniti i dopuniti onako kako je to učinjeno u RS-u i BD BiH kako bi se, s jedne strane, zakoni harmonizirali, a s druge strane, pružali adekvatnu zaštitu LGBTI osobama, kao i pripadnicima i članovima drugih skupina koje uobičajeno bivaju metom ovakvih krivičnih djela.

Institucionalno djelovanje

U 2023. godini Sarajevski otvoreni centar nastavio je s pozitivnom praksom imenovanja kontakt tužitelja i tužiteljica pri tužilaštvima kroz održavanje edukacija o diskriminaciji, govoru mržnje i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama. SOC je u 2023. godini održao jednu zajedničku dvodnevnu edukaciju za tužitelje_ice OJT Banja Luka, OJT Doboje, OJT Istočno Sarajevo, OJT Bijeljina i OJT Prijedor. **Nakon edukacije imenovano je 4 kontakt osobe pri navedenim tužilaštvima**, uz izuzetak OJT Prijedor, koje će biti zadužene za zaprimanje prijave incidenata i krivičnih djela počinjenih iz mržnje. Tokom 2023. godine imenovana je, također, i kontakt osoba pri tužilaštvu u BD BiH. Dakle, krajem 2023. godine SOC je imenovao ukupno 16 kontakt osoba u svim tužilaštvima FBiH, BD BiH i RS uz izuzetak OJT Prijedor, koji bi skoro trebao izvršiti imenovanje. Spremnost tužilaštava FBiH, RS i BD BiH da svoje tužitelje_ice upute na edukaciju o ljudskim pravima LGBTI osoba i senzibiliziraju za rad s ovom marginaliziranom grupom primjer je proaktivnosti i želje za konstantnim

unapređenjem i profesionalizacijom svog rada, koju bi pravosudne institucije trebale njegovati. Ovakve edukacije značajan su korak ka izgradnji povjerenja između pravosuđa i LGBTI osoba. Institucionalizacija ove saradnje imenovanjem kontakt osobe, tačnije tužitelji i tužiteljice za krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTI osobama u tužilaštvima, mehanizam je koji bi trebao vratiti povjerenje LGBTI osoba u pravosuđe.

Saradnja CEST-a FBiH, CEST RS i SOC-a se i prošle godine nastavila kroz dvodnevne edukacije za tužitelje_ice i sudije_tkinje o diskriminaciji i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama koje su održane u maju i oktobru 2023. godine.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV BiH) je u 2022. godini izradilo Analizu predmeta po krivičnim djelima iz mržnje i krivičnim djelima izazivanja mržnje na sudovima u BiH. Analiza je ukazala i na potrebu sistemskog prikupljanja podataka o zločinima iz mržnje, te poboljšanja identifikacije i izvještavanja o takvim slučajevima, te je, u vezi s tim, predloženo i unapređenje CMS/TCMS sistema. Konkretnije, predložena je realizacija tehničkog rješenja, koje će omogućiti označavanje podataka o zaštićenim karakteristikama, zbog kojih se vrše krivična djela iz mržnje u BiH, kako u CMS, tako i u TCMS sistemu.

Međutim, prema posljednjim službenim informacijama od strane VSTV BiH saopćeno je kako TCMS sistem još uvijek nije ažuriran u smislu prikupljanja podataka o zločinima počinjenim iz mržnje na osnovu SORI, niti oni imaju tačnu informaciju kada će proces ažuriranja biti završen i kada će krenuti primjena istog od strane tužilaštava. S obzirom na to da je 2023. godine došlo do imenovanja novog Federalnog ministra unutrašnjih poslova, Sarajevski otvoreni centar je ponovio inicijativu upućenu Federalnom ministarstvu unutrašnjih poslova (FMUP) 2022. godine sa ciljem educiranja kadeta_kinja Policijske akademije FBiH (PA FBiH) za osnovni čin policajac_ka i za čin mlađi inspektor_ica u sklopu osnovne/redovne nastave PA FBiH. FMUP je odobrio inicijativu, te je u dogovoru s Policijskom akademijom uspješno realiziran program obuke kadeta_kinja Policijske akademije FMUP-a iz oblasti „govor mržnje i krivična djela počinjena iz mržnje” i „javno okupljanje”. Obuka je trajala 49 časova, a pohađalo ju je ukupno 347 polaznika_ca od kojih je 45 polaznika_ca za čin mlađeg_e inspektorca_ice i 302 polaznika_ce za osnovni policijski čin.

Kroz zajednički projekt Evropske Unije i Vijeća Europe, u 2022. godini su imenovane tri kontakt osobe pri Upravama Policije u dva ministarstva unutrašnjih poslova: Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona, te u Policiji Brčko distrikta BiH.

Dokumentovani slučajevi pri nadležnim tužilaštvima i policiji

Tokom 2023. godine Sarajevski otvoreni centar je po službenoj dužnosti podnio ukupno 4 prijave za krivična djela počinjena iz mržnje. Prva prijava je podnesena nadležnoj policijskoj stanici zbog porodičnog nasilja nad maloljetnim gej muškarcem zbog njegove seksualne orijentacije. Ovaj predmet je riješen uključivanjem nadležnog Centra za socijalni rad. Druga prijava se odnosila na prijetnje koje je SOC dobio zbog organiziranja iftara za LGBTI zajednicu u aprilu 2023. godine. Predmet je policija prosljedila KT KS na postupanje. Treća prijava se odnosila na prijetnje koje je SOC zaprimio zbog organiziranja Drag Show u sklopu festivala „Kvirhana 2023“. Četvrta prijava se odnosila na napade na gej muškarce koji su targetirani preko „Grindr“ aplikacije, a o čemu smo izvijestili u poglavlju „Dobre prakse“ u okviru ovog Izvještaja.

SOC-u je dostavljena i Naredba o nesprovođenju istrage vezano za krivično djelo „ugrožavanje sigurnosti“ iz člana 183. KZ FBiH zbog prijave SOC iz 2022. godine. U svojoj Naredbi, nadležno tužilaštvo obavještava SOC da je „nakon analize kompletnog spisa predmeta, tužilaštvo cijeno da se u konkretnom predmetu nisu stekla obilježja bića krivičnog djela iz člana 183 KZ FBiH. Predmetno krivično djelo čini onaj ko ugrozi sigurnost neke osobe ozbiljnom prijetnjom da će napasti na život ili tijelo te osobe ili na taj način izazove uznemirenje građana. Prijetnja kod ovog krivičnog djela mora imati kvalifikovani oblik u smislu da se mora raditi o ozbiljnoj prijetnji da će se izvršiti napad na život ili tijelo neke osobe. U razmatranju postojanja ovog KD ozbiljnost prijetnje treba cijeno prema svim okolnostima konkretnog slučaja, uzimajući u obzir prilike u kojima je prijetnja učinjena, način, sadržaj prijetnje, motive kao i dosadašnji odnos između počinitelja i oštećenog, no prije svega ozbiljnost prijetnje treba posmatrati po kriteriju objektivne podobnosti da prijetnja kod osobe kojoj je upućena izazove osjećaj straha, nesigurnosti i uznemirenosti. Dakle, posljedica predmetnog KD je ugrožavanje osjećaja sigurnosti, ugrožavanje prava na nesmetan i miran život, odnosno stvaranje osjećaja uznemirenosti i straha kod pasivnog subjekta. Subjektivnu stranu KD čini umišljaj na strani izvršioca. Što se to ima smatrati ozbiljnom prijetnjom faktičko je pitanje i ocjena se vrši u svakom konkretnom slučaju, ali je za utvrđenje i konačnu ocjenu da se radi o ozbiljnoj prijetnji neophodno utvrditi jedan skup činjenica koje izgovorenim riječima, osim prostog verbalnog izražaja, daju potreban intenzitet“.

Za potrebe ovog poglavlja Izvještaja, SOC je poslao ukupno 17 zahtjeva za pristup informacijama nadležnim tužilaštvima u FBiH, RS i BD BiH. Zaprimili smo ukupno 16 odgovora koji se mogu grupirati u sljedećim kategorijama:

Tri tužilaštva su navela da su procesuirala predmete u kojima su oštećena lica LGBTI osobe. **Kantonalno tužilaštvo Unsko-sanskog kantona** navodi „formiran je predmet broj T01 0 KT 0044022 23 na osnovu prijave Sarajevskog otvorenog centra protiv lica Č.L. zbog krivičnog djela Ugrožavanje sigurnosti iz člana 183. stav 2. Krivičnog zakona FBiH“. **Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo** je navelo da obrađuje „predmete broj T09 0 KTAKK 0185281, T09 0 KTA 0185307 23, koji se nalaze trenutno u fazi provjera navoda iz prijave; predmet broj T09 0 KTN 0187349 23, vodi se protiv nepoznatog počinioca i nalazi se u fazi provjere navoda iz izvještaja, dok je u predmetu broj T09 0 KT 0189622 23, podignuta optužnica koja je potvrđena od strane Općinskog suda u Sarajevu pred kojim je u toku glavni pretres“. **Okružno javno tužilaštvo u Banjaluci** navodi „da je postupalo u tri predmeta:

- U predmetu koji se odnosi na napad na aktiviste u Banja Luci dana 18.03.2023. godine. Predmet se nalazi u radu i u fazi je istrage protiv više NN lica zbog počinjenog krivičnog djela Nasilničko ponašanje iz člana 362. KZ RS. U pomenutom predmetu saslušano je više lica ali do sada nisu otkriveni počinioci krivičnog djela. Postupajući tužilac naložio je policijskim službenicima PU Banja Luka da preduzmu potrebne mjere i radnje na otkrivanju počinioca krivičnog djela.

- U predmetu po podnesenoj prijavi Udruženja nezavisnih stvaralaca i aktivista „Geto“ iz Banja Luke i Udruženja mreža za izgradnju mira iz Sarajeva, ovo Tužilaštvo je dana 29.08.2023. godine donijelo naredbu o nesprovođenju istrage protiv predsjednika Republike Srpske Milorada Dodika i gradonačelnika Banja Luke Draška Stanivukovića zbog krivičnog djela Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje iz člana 359. stav 1. KZ RS i krivičnog djela Povreda ravnopravnosti građana iz člana 139. stav 1. KZ RS, jer iz prijave i pratećih spisa je očigledno da prijavljeno djelo nije krivično djelo. Na donesenu tužilačku odluku podnosioci prijave nisu uložili pritužbu.

- U predmetu po prijavi Sarajevskog otvorenog centra podnesenoj dana 23.03.2023. godine a u vezi sa događajem od 18.03.2023. godine na fudbalskom stadionu „Borac“. Predmet se nalazi u radu i u fazi istrage protiv NN lica zbog krivičnog djela Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje iz člana 359. KZ RS.“

Što se tiče edukacija iz oblasti ljudskih prava LGBTI osoba, takvim edukacijama su prisustvovali uposlenici Tužilaštva Brčko distrikta BiH, Kantonalnog tužilaštva Unsko-sanskog kantona, Kantonalno tužilaštvo Tuzlanskog kantona, Kantonalno tužilaštvo Bosansko-podrinjskog kantona - Goražde, Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo, Okružnog javnog tužilaštva u Banjaluci i Okružnog javnog tužilaštva u Doboju.

Dodatno, Tužilaštvo Brčko distrikta je navelo da su imenovali kontakt osobu za LGBTI lica koja su oštećena krivičnim djelima. Tužilaštvo

Unsko-sanskog kantona je, također, izvijestilo da je imenovalo tužitelja Nizama Šarića kao kontakt osobu, a što je urađeno i pri Kantonalnom tužilaštvu Zeničko-dobojskog kantona 2021. godine kada je imenovano tužiteljica Manuela Smajić.

Istaknuti slučajevi govora mržnje

U 2023. godini SOC je uputio 4 prijave u vezi sa govorom mržnje koji je dokumentovao, kako bi nadležne institucije/agencije u svojim nadležnostima poduzele potrebne mjere s cilijem adekvatnog odgovora na sporni sadržaj. Prve tri prijave su poslone na adrese Nogometnog saveza BiH, Ministarstva unutrašnjih poslova RS i OJT Banjaluka po različitim pravnim osnovama za isti događaj govora mržnje na utakmici 23. kola Premijer lige Bosne i Hercegovine između Nogometnog kluba Borac i Nogometnog kluba Leotar koja se desila na dan 18.03.2023. godine na Gradskom stadionu u Banjaluci. Nedolično ponašanje koje se desilo na gore pomenutoj utakmici podrazumijeva da su navijači Nogometnog kluba Borac, „Lešinari“, skandirali „ubij pedera“, te su u jednom trenutku podigli transparent na kojem je pisalo „stop bolesti“. Do momenta pisanja Izvještaja nije odlučeno po prijavama, iako su MUP RS i OJT Banjaluka izvijestili da su sproveli istrage. Četvrta prijava se odnosi na anti-LGBTI stickere koji su krajem juna 2023. godine zalijepljeni na ulazu u zgradu gdje su smještene kancelarije SOC-a.

Sarajevski otvoreni centar je 2023. godine dokumentovao 20 **slučajeva incidenata i krivičnih djela motivisanih predrasudama na osnovu SORI-ja**.

Od 20 slučajeva dokumentovanih od januara do decembra 2023. godine četiri se odvijalo na javnom mjestu, tri se odnosilo na nasilje u porodici, dok se jedan slučaj odnosio na nasilje na fakultetu.

	2021.	2022.	2023	UKUPNO
OSNOV				
Seksualna orijentacija	12	13	14	39
Rodni identitet	0	0	2	2
SORI ³⁶	1	0	4	5
UKUPNO	13	13	20	46
TIP KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE				
Nasilje u porodici	2	3	2	7
Međuvršnjačko nasilje	0	2	0	2
Prijetnje	8	4	6	18
Ostalo	3	4	12	19
UKUPNO	13	13	20	46

Tabela 2. Podaci SOC-a o slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu SORI-ja³⁸

³⁸ Seksualna orijentacija i rodni identitet.

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti i dopuniti Krivični zakon FBiH, te odredbe o poticanju na mržnju i nasilje proširiti tako da uključuju i SORISK kao zaštićene osnove.
2. S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija konstantno educirati i informisati tužitelje_ice, sudije_tkinje, policijske službenike_ce i državne službenike_ce o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i poticanju na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama.
3. Unaprijediti saradnju policije i pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje nad LGBTI osobama, te sistematski prikupljati podatke o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, te na SORISK osnovama.
4. Uvesti LGBTI inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u permanentne i specijalističke programe obuke policijskih službenika_ca i ispite za državnu službu.
5. Razviti program borbe protiv međuvršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama, koji će obuhvatiti i homofobno i transfobno nasilje, kao i programe promocije tolerancije i stvaranja inkluzivnog obrazovnog sistema.
6. Educirati visokoškolsko/akademsko osoblje kako bi se senzibiliziralo za rad s LGBTI osobama, te kako bi prepoznalo, osudilo i izbjeglo govor mržnje prema LGBTI osobama.

III SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA

Pravni okvir

Pored Zakona o mirnom okupljanju BD-a, koji je usvojen u julu 2020. godine, usvojeni su i zakoni o mirnom okupljanju Unsko-sanskog i Zeničko-dobojskog kantona, te Kantona 10. U Srednjobosanskom kantonu postoji Nacrt Zakona o mirnom okupljanju koji bi, također, trebao biti usklađen sa međunarodnim standardima, a u toku je javna rasprava. Postignut je određeni napredak u odnosu na prethodni izvještajni period. Međutim, i dalje je trenutni zakonski okvir (sedam kantonalnih zakona i Zakon o javnom okupljanju RS-a) koji reguliše ovu oblast neusklađen s međunarodnim standardima, neharmoniziran i nudi različite definicije i tumačenja osnovnih pojmova kao što su: pojam javnog okupljanja, vrste javnog okupljanja, prostor predviđen za javno okupljanje, sadržaj prijave i izdavanje dozvola za javno okupljanje, obveze organizatora i obveze nadležnih organa, donošenje rješenja za javno okupljanje. Ovakav zakonski okvir predstavlja prepreku za građane_ke u BiH u korištenju prava na slobodu okupljanja i uživanju drugih ustavno i zakonski zagarantovanih prava.³⁹

Institucionalno djelovanje

Pored napora na harmoniziranju zakonskog okvira u FBiH⁴⁰, te napora civilnog društva i predstavnika_ca međunarodne zajednice da potaknu izmjene zakona u ovoj oblasti i unaprijede saradnju institucija i civilnog društva, 2023. godina obilježena je ograničavanjem slobode okupljanja i sužavanjem prostora za djelovanje organizacija civilnog društva. U Republici Srpskoj kriminalizovana je kleveta i iznošenje ličnih i porodičnih prilika. To predstavlja ograničenje za slobodu izražavanja, a samim tim i slobodu okupljanja kao oblik javnog izražavanja mišljenja. Prijedlog zakona o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija RS, u javnosti poznat kao zakon o „stranim agentima“, predstavlja opasnost za organizacije civilnog društva koje finansiraju druge države, a čije će

39 Pravo na slobodu okupljanja u BiH regulisano je nizom zakona i podzakonskih akata: Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, Statutom Brčko distrikta, zakonima o slobodi okupljanja entiteta i kantona, ali i zaštićeno međunarodnim dokumentima koje je BiH ratificirala ili usvojila u svoj pravni sistem, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

40 FMUP je tokom 2018. radio na prednacrtu zakona o javnom okupljanju na nivou Federacije BiH, koji je Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi / Ured za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR) ocijenila kao restriktivan, te dala preporuke za njegovo unapređenje, ali je sam proces zbog zastoja pri uspostavljanju vlasti zaustavljen i nisu nastupljene konkretne aktivnosti na unapređivanju izrađenog prednacrtu.

zagovaračke aktivnosti, koje uključuju i mirna okupljanja, biti okarakterisane kao političko djelovanje usmjereno protiv RS.

Kada su u pitanju Zakon o javnom okupljanju i Zakon o javnim priredbama Kantona Sarajevo, a nakon što je Vlada KS-a imenovala radnu grupu za rad na nacrtu zakona, kao ni u 2021. godini kada su bile najavljivane izmjene i dopune zakonodavstva⁴¹, ni u 2022. godini do trenutka pisanja Izvještaja, nacrti dva spomenuta zakona još uvijek nisu u procesu javnih konsultacija, te nije došlo do poboljšanja zakonskog okvira koji reguliše ovu oblast.

U septembru 2023. Vlada Unsko-sanskog kantona uputila je Nacrt zakona o slobodi mirnog okupljanja u skupštinsku proceduru, a u januaru 2024. usvojen je Zakon⁴². Tokom 2023. Vlada Zeničko-dobojskog kantona⁴³ utvrdila je, a Skupština usvojila Zakon o mirnom okupljanju⁴⁴. U Srednjobosanskom kantonu⁴⁵ trenutno je u toku javna rasprava o Zakonu. U trenutku pisanja Izvještaja objavljenja je i informacija o usvajanju Zakona o mirnom okupljanju u Kantonu 10. U sva tri slučaja radi se o zakonima koji tretiraju isključivo pravo na slobodu okupljanja, dok će javne priredbe biti uređene posebnim zakonom. Prema informacijama dostupnim na zvaničnim web-stranicama vlada kantona, radi se o zakonima koji su usklađeni s međunarodnim standardima i standardima Evropske unije.

Dokumentovani slučajevi

U martu 2023. Bh. povorka ponosa najavila je javni skup u Banjaluci poštujući zakonske rokove. Na dan održavanja događaja dobili_e su obavijest da je održavanje skupa zabranjeno zbog „negativnih reakcija stanovništva i udruženja građana koji su otvoreno negodovali planiranom druženju aktivista LGBTI zajednice u Banjaluci“. Iz policije su upozorili da postoji mogućnost okupljanja navijačkih grupa, te policija nije u mogućnosti adekvatno

41 SOC je 2021. godine poslao Prijedlog amandmana na Nacrt zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS-a, kojim je zatraženo da se ukinu restrikcije koje se odnose na lokacije okupljanja, proširivanje zabranjenih osnova poticanja na mržnju (ubacivanje SORISK-a), pojednostavljenje procedure prijavljivanja okupljanja, određivanje jednog organa koji će biti nadležan za cijeli postupak, te izuzimanje odredbi o kaznama budući da su propisane u drugim propisima

42 Nacrt Zakona o slobodi mirnog okupljanja Unsko-sanskog kantona (preuzeto 11.04.2024. sa: https://vladausk.ba/v4/files/media/pdf/64fb14f4022333.94680907_zakon%20o%20slobodi%20mirnog%20okupljanja%20%281%29.pdf).

43 Nacrt Zakona o mirnom okupljanju Zeničko-dobojskog kantona (preuzeto 11.04.2024. sa: https://zdk.ba/images/attachments/02_Nacrt_Zakona_o_mirnom_okupljanju.pdf).

44 „Misija OSCE-a u BiH pozdravila usvajanje Zakona o mirnom okupljanju“, fena.ba. (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://fena.ba/article/1558270/misija-osce-a-u-bih-pozdravila-uvajanje-zakona-o-mirnom-okupljanju>).

45 „Saopštenje sa 37. sjednice Vlade SBK - 2024.g“ (dostupno na: <https://www.sbk-ksb.gov.ba/bs/sjednice/saopstenje-sa-37-sjednice-vlade-sbk-2024-g.html>).

obezbjediti navedeni skup.⁴⁶ Jasno je da se radi o kršenju prava na slobodu okupljanja, a čemu su prethodile huškačke izjave predsjednika⁴⁷ Republike Srpske i gradonačelnika Banjaluke Draška Stanivukovića⁴⁸. Takve izjave su u konačnici dovele do napada na LGBTI aktiviste_kinje. Grupa od 30-ak muškaraca napala ih je naočigled policijskih službenika_ca koji_e su odbili_e poduzeti bilo kakve radnje kojima bi im pružili_e zaštitu. Nakon napada, pravni tim Bh. povorke ponosa podnio je šest žalbi Instituciji ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini. Do danas, odgovor je primljen samo na jednu tužbu protiv MUP RS-a, dok se odgovori na preostalih pet žalbi i dalje čekaju. Tri žalbe su podnesene protiv MUP RS-a zbog nezakonite zabrane javnog okupljanja, ugrožavanja sigurnosti sudionika i sudionica javnog okupljanja, te kršenja prava na pristup informacijama, s ciljem pokretanja disciplinskih postupaka. Također, podnesene su žalbe protiv Milorada Dodika i Draška Stanivukovića zbog govora mržnje. Žalbe su podnesene i protiv 12 udruženja koja su pozivala na zabranu okupljanja i zbog govora koji potiče na nasilje. U vezi s ostalim žalbama, Organizacioni odbor Bh. povorke ponosa nije informisan o trenutnom statusu istraga.⁴⁹

U okviru programa „Kvirhana” festivala održan je drag show koji je privukao pažnju pojedinih osoba iz javnog života s obzirom da se festival queer umjetnosti održavao u Historijskom muzeju u Sarajevu. Zastupnik u Skupštini Kantona Sarajevo, Haris Zahiragić, kritikovao je vlast u Kantonu i Historijski muzej, jer su dopustili da „muškarci, obučeni kao žene, pjevaju, plešu i izvode različite performanse u javnoj ustanovi prve kategorije”.⁵⁰ Pokret Antidayton je zahtijevao da se zabrani održavanje festivala nazivajući sam događaj ismijavanjem i ponižavanjem Historijskog muzeja.⁵¹ Iako je festival održan unatoč njihovim naporima da ga spriječe, važno je skrenuti pažnju da mržilačke izjave poput ovih i te kako mogu u budućnosti uticati na uživanje prava na slobodu okupljanja, kao što vidimo da se već dešava u Republici Srpskoj.

46 „Saopštenje Organizacionog odbora Bh. povorke ponosa povodom zabrane događaja u Banjoj Luci” (preuzeto 11.04.2024. sa:

<https://povorkaponosa.ba/2023/03/saopstenje-organizacionog-odbora-bh-povorke-ponosa-povodom-zabrane-dogadaja-u-banjoj-luci/>).

47 Mladen Vujinović, „Dodik: Očekujem da organi RS-a onemoguću aktivnosti u okviru ‘Povorke ponosa’”, n1info.com (preuzeto 11.04. 2024, <https://n1info.ba/vijesti/dodik-ocekujem-da-organi-rs-onemoguce-aktivnosti-u-okviru-povorke-ponosa/>).

48 Dragan Maksimović, „Zabrana projekcije filma Prajd u Banjaluci” (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://www.dw.com/bs/zabrana-projekcije-filma-prajd-u-banjaluci/a-65021203>).

49 „Objava povodom godišnjice napada u Banjoj Luci” (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://povorkaponosa.ba/2024/03/objava-povodom-godisnjice-napada-u-banja-luci/>).

50 „(VIDEO) HARIS ZAHIRAGIĆ (SDA): U HISTORIJSKOM MUZEJU SHOW U KOJEM MUŠKARCI, OBUČENI KAO ŽENE, PJEVAJU, PLEŠU” (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://crna-hronika.info/video-haris-zahiragic-sda-u-historijskom-muzeju-tranvestit-pjeva-seku-aleksic/512128>).

51 „ALIKKOVIĆ: ZAUSTAVITE PONIŽAVANJE HISTORIJSKOG MUZEJA! POD HITNO!” (preuzeto 11.04.2024. sa: <https://antidayton.com/alickovic-zaustavite-ponizavanje-historijskog-muzeja-pod-hitno/>).

Tokom 2022. godine Sarajevskom otvorenom centru je uskraćeno pravo na privremeno zauzimanje javne površine Trg djece Sarajeva koji se nalazi ispred tržnog centra „Aria Mall“. Ovo nije bio izolovano uskraćivanje s obzirom na to da je SOC i u prethodnim godinama bio diskriminiran u odnosu na sve druge pravne i fizičke osobe kojima je dostupno pravo na privremeno zauzimanje pomenutog Trga. U tom smislu, SOC je u martu 2023. godine podnio tužbu u ovom predmetu koja je u fazi prvostepenog odlučivanja.⁵²

Smjernice za djelovanje

1. Jasno definisati da se zakoni/odredbe o privremenom korištenju javnog prostora (npr. Zakon o privremenom korištenju javnih površina na području KS-a) ne mogu odnositi na mirna okupljanja građana_ki i udruženja građana_ki BiH i da se ova kva javna okupljanja na javnom prostoru ne mogu uslovljavati saglasnošću institucija/drugih pravnih lica koja taj javni prostor koriste.
2. Unaprijediti postojeće kantonalno zakonodavstvo da bi se jasno definisale razlike između zaštite prava na slobodu okupljanja građana_ki i komercijalnih javnih skupova i manifestacija, te onemogućilo prebacivanje odgovornosti za osiguravanje događaja s nadležnih institucija unutrašnjih poslova na privatne agencije, čiji angažman predstavlja dodatno finansijsko opterećenje organizatorima_cama neprofitnih skupova.
3. Donijeti jedinstven zakon na nivou FBiH koji reguliše oblast javnog okupljanja jednako za sve kantone, jer za to ne postoje ustavne prepreke, te harmonizovati rješenja na svim nivoima vlasti kako bi se svima osiguralo jednako uživanje ustavnog prava na teritoriji cijele BiH. Jedinstveni zakon na nivou FBiH trebao bi sadržavati sljedeća rješenja, odnosno morao bi počivati na ovim principima:
 - zakon mora počivati na obavezi vlasti da zaštiti sve vrste okupljanja, dok god su one mirnog karaktera, i na principu proporcionalnosti koji bi se trebao dalje normirati tako da svako ograničenje ili zabrana okupljanja budu srazmjerni i utemeljeni na valjanim i opravdanim osnovama, npr. posebno to vezati za lokacijska ograničenja/zabrane, uz generalnu odredbu koja daje mogućnost zabrane samo na onim

52 Vidi poglavlje „Diskriminacija, dokumentovani slučajevi“ ovog Izvještaja.

mjestima koja predstavljaju stvarnu i neposrednu opasnost po zdravlje i sigurnost većeg broja osoba i imovine, uz poštovanje principa proporcionalnosti;

- predvidjeti da su zabrane okupljanja moguće u strogo limitiranom broju slučajeva, tj. samo onda kada postoji stvarna opasnost, i izbjeći poimenično navođenje mjesta uz koja su posebno moguće zabrane (dosljedna primjena principa proporcionalnosti);
- predvidjeti efikasan i djelotvoran postupak pravne zaštite, koji će omogućiti preispitivanje odluke kojom se zabranjuje javno okupljanje, naročito u odgovarajućem sudskom postupku koji mora biti hitnog karaktera;
- predvidjeti da se javna okupljanja prijavljuju isključivo organima unutrašnjih poslova, kako bi se pojednostavila procedura prijave skupova i napustio mehanizam traženja prethodnog odobrenja drugih nadležnih organa u situacijama kada okupljanje zahvata površinu puta ili javni prostor ispred institucija/drugih pravnih lica;
- sankcionisati osobe u institucijama odgovorne za ograničavanje ili zabranu javnog okupljanja;

Rješenja o zabrani održavanja javnog skupa trebaju biti donesena blagovremeno kako bi organizatori_ice imali_ dovoljno vremena da upute žalbu o kojoj će odlučivati drugo neovisno tijelo, a ne isti organ koji je skup i zabranio.⁵³

53 „Uživanje slobode mirnog okupljanja u BiH: zapažanja monitoringa Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini”, OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, 2021. (preuzeto 25.04.2024. sa: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/4/500560.pdf>).

IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Pravni okvir

Međusobni odnosi istospolnih partnera i njihove životne zajednice nisu normirane ni u jednoj administrativnoj jedinici u BiH (FBiH, RS, BD). Na ovaj način LGBTI osobama onemogućeno je da koriste ustavima zagarantovana prava koja se odnose na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život, odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta. Obaveza BiH, da reguliše istospolne zajednice, proizlazi iz njenog članstva u Vijeću Evrope, ali i presuda Evropskog suda za ljudska prava. Više preporuka Vijeća Evrope nalaže da zemlje članice poštuju privatni i porodični život svake osobe i omoguće sklapanje istospolnih građanskih zajednica izjednačavanjem njihovih prava i obaveza minimalno s pravima i obavezama heteroseksualnih vanbračnih parova.

Institucionalno djelovanje

Proces analize i davanja prijedloga propisa kojim bi se unaprijedio pravni položaj istospolnih partnera_ki u FBiH traje još od 2018. godine. O samom procesu, njegovim aktivnostima i rezultatima hronološki je izvještavano u prethodnim izdanjima „Rozog izvještaja“ na koje Vas svakako upućujemo⁵⁴. Bitno je naglasiti da je u oktobru 2022. godine Vlada FBiH donijela zaključak kojim je primila k znanju Zaključke Interresorne radne grupe, te zadužila Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova da u saradnji sa Federalnim ministarstvom pravde i Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike održi javnu raspravu kako bi se postigao tzv. „širi konsenzus“ po pitanju porodičnog života istospolnih partnera. Dana 09.12.2022. godine održana je javna rasprava uz podršku Evropske komisije i Vijeća Evrope kojoj je prisustvovalo 120 učesnika_ica. Krajem decembra 2022. godine FMUP je dostavio Vladi FBiH izvještaj o sprovedenoj javnoj raspravi.

Dana 14.06.2023. godine Vlada FBiH je donijela Zaključak broj 773/2023 kojim je usvojila Izvještaj FMUP-a o održavnoj javnoj raspravi. Istim Zaključkom, Vlada FBiH je zadužila FMP, FMRSP, FMUP i FMZ da dostave prijedloge eksperata_ica koji su učestvovali u izradi lex specialis „Zakon o životnim zajednicama lica istog spola u Federaciji BiH“. Od juna 2023. godine do momenta pisanja ovog Izvještaja sva resorna ministarstva su

54 Vidi: „Rozi izvještaj 2019“, „Rozi izvještaj 2020“, „Rozi izvještaj 2021“, „Rozi izvještaj 2022“ i „Rozi izvještaj 2023“

dostavila prijedloge eksperata_ica osim FMZ⁵⁵. Imajući u vidu činjenice da se proces donošenja Zakona o životnim zajednicama lica istog spola u Federaciji BiH odugovlači od kraja 2018. godine u FBiH su se pojavili novi zahtjevi istospolnih partnera_ki, a koji se odnose na pitanja priznavanja roditeljskog staranja i prava djece istospolnih partnera_ki. Zbog toga naglašavamo da budući Zakon koji će regulirati oblast porodičnog života istospolnih partnera_ki mora da sadrži i odredbe koje će se odnositi na djecu, jer je evidentno da već u ovom trenutku postoje opravdani zahtjevi da se i ovo pitanje adekvatno riješi.

Prema istraživanju SOC-a iz 2023. godine, od 401 ispitanika_ice, njih 24,69% izvijestilo je da je u trajnoj stabilnoj emotivnoj vezi s partnerom_icom istog spola, dok je većina ispitanika izjavila da trenutno nije u takvom odnosu. Od ukupnog broja ispitanika_ca koji su u trajnoj i stabilnoj emotivnoj vezi, 33,86% njih već živi sa svojim partnerom_icom, a 39,37% planira započeti zajednički život u narednom periodu. Više od polovine ispitanika_ca, njih 59,12%, izjasnilo se kako ne bi željeli imati djecu, ali znatan postotak, 38,36%, izjasnio se da bi ipak željeli imati djecu u svojoj istospolnoj zajednici. Kada su upitani da li bi, da su u mogućnosti, ipak zaključili životno partnerstvo ili zajednicu u BiH, više od polovine ispitanika_ca (53,31%) izjasnilo se da bi. Zanimljivo je da 33,73% ispitanika_ca nije bilo sigurno da li bi u tom slučaju zaključili životno partnerstvo, što potiče na razmišljanje o nivou informisanosti i poznavanja prava koja sa sobom nosi regulacija životnih partnerstava unutar same zajednice. S obzirom na pravnu i društvenu nevidljivost istospolnih partnerstava, i u društvu, ali i samoj LGBTI zajednici postoji prostor za dodatnim informisanjem o ovoj temi, te potreba da LGBTI osobe u svojoj okolini i u sigurnim prostorima budu u društvu parova istog spola koji mogu govoriti o svojim iskustvima, te konkretnim posljedicama koje nedostatak pravne regulacije ima na njihov svakodnevni život. Očekivano, s obzirom na nepostojanje pravne regulacije, niti mogućnosti da se vani sklopljena istospolna partnerstva prepoznaju u BiH, 81,23% ispitanika_ca nije do sada zaključilo ovaj vid zajednice izvan BiH. Međutim, šest ispitanika_ca navelo je da jesu zaključili životno partnerstvo. Većina ispitanika_ca, njih 88,06%, bez obzira na lične stavove o pojedinim aspektima životnih zajednica, smatra da u BiH treba pravno regulisati istospolna partnerstva.⁵⁶

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2023. godine **SOC je zaprimio 5 upita vezanih za istospolna partnerstva/brak**. Jedan upit se odnosi na istospolni par koji je sklopio brak

55 Vidi poglavlje "Negativne prakse" ovog Izvještaja.

56 Vidi: Bošnjak, Emina i Pandurević, Darko (2023). „Brojevi koji ravnopravnost znače 3, Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2023. godini“. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 39-42.

u Irskoj. Jedan od bračnih partnera je BiH državljanin kojeg je zanimalo da li njegov brak može biti priznat u BiH. Drugi upit je uputio lezbejski par kojeg je zanimalo gdje u FBiH da zaključe Ugovor o doživotnom izdržavanju. Treći upit se odnosi na lezbejski par koji živi u Švedskoj. Jedna od partnerica je BiH državljanica kojoj je bilo potrebno pismo podrške u procesu dobijanja boravišne dozvole. Četvrti upit se odnosi na BiH par koji žive u Danskoj i koji planiraju da sklope brak. Peti upit se odnosi na lezbejku koja je sklopila istospolni brak u SAD i ne može da promijeni prezime u BiH na osnovu vjenčanog lista.

Trenutno su na sudovima u BiH, prema saznanjima SOC-a, aktivna četiri predmeta⁵⁷ LGBTI osoba koje traže prava koja direktno proizlaze iz pitanja istospolnih životnih zajednica i porodičnog života.

Dva predmeta se nalaze pred Ustavnim sudom BiH, a preostala dva na kantonalnim sudovima. Predmeti se odnose na nasljedstvo, priznavanje istospolnog partnerstva sklopljenog u inostranstvu i priznavanje državljanstva djetetu od istospolnih majki. Ovo su samo četiri primjera u koja je SOC direktno uključen, a koja se tiču životnih pitanja u potpunosti uređenih za sve druge građane_ke BiH, osim za LGBTI osobe.

Smjernice za djelovanje

1. Ubrzati postojeće procedure donošenja zakona u FBiH uz proširivanje obima prava i na pitanja koja se odnose na djecu u istospolnim partnerskim zajednicama.
2. Inicirati zakonodavne procese za donošenje zakonskog rješenja o istospolnim partnerstvima i u RS-u i BD-u kako bi istospolni parovi imali jednak tretman po ovom pitanju na cijelom teritoriju BiH (u skladu sa aktivnosti 2.1. LGBTI Akcionog plana).

⁵⁷ Imena i detalji poznati SOC-u

V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA

Pravni okvir

Postupak upisa promjene spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima u administrativno-teritorijalnim jedinicama Bosne i Hercegovine (entiteti, kantoni, distrikt) je neefikasan, nedorečen, potencijalno degradirajući za transrodne osobe i ne poštuje prava na samoodređenje, privatnost i tjelesni integritet transrodnih osoba.

Iz važećih pravnih propisa u BiH nije jasno da li se pravna promjena oznake spola uvjetuje prolaskom „potpune“ ili „djelimične“ (medicinske) prilagodbe spola. Naime, niti jednim zakonom ili podzakonskim aktom u entitetima i distriktu nije definirano šta jeste **'promjena spola'** koju je izvršila zdravstvena ustanova, šta to čini **medicinsku dokumentaciju** kojom se ona dokazuje prilagodba spola, niti je definirana **zdravstvena ustanova** koja bi vršila tumačenje iste. Također, život u drugom rodnom identitetu nije prepoznat kao osnov za upravne postupke promjene spola.

Iz dosadašnje prakse i nedostatka pravne regulacije promjene spola moguće je zaključiti da se postupci promjene spola u ličnim dokumentima mogu sprovesti tek nakon izvršene „potpune“ medicinske prilagodbe spola, što podrazumijeva operacije prilagodbe primarnih i sekundarnih spolnih obilježja, što često uključuje sterilizaciju trans osoba, tj. oduzimanje reproduktivnih funkcija.

Prilagodbu spola (hormonska terapija, operativni zahvati), odnosno rodno afirmirajuće zdravstvene usluge, trans osobe mogu dobiti u pravilu u inostranstvu, jer medicinske ustanove u BiH nemaju dovoljno osoblja obučnog da pruži podršku osobama u procesu tranzicije. Troškove medicinskog procesa tranzicije, koje snose same trans osobe, zvanični sistem zdravstvenog osiguranja ne refundira, što dodatno produžava proces tranzicije i povećava finansijske troškove.

Institucionalno djelovanje

Glede pravnog priznavanja rodno identiteta i zdravstvene zaštite koja afirmiše rod, u proteklom periodu nisu poduzete jasne institucionalne aktivnosti.

Niti jedna od planiranih mjera i aktivnosti iz GAP-a KS za period od 2019. do 2022. godine nije sprovedena. Radi se o sljedećim mjerama: izrada

vodiča za zdravstvene radnike_{ce} o tome kako da se na najbolji način postupa s transrodnim i interspolnim osobama i usvajanje pravilnika o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u Kantonu Sarajevo. Kanton Sarajevo trenutno radi na novom GAP-u, jer je prethodni prestao važiti. Tokom 2023. godine nije usvojen niti jedan novi GAP koji bi na nivou određenog kantona obuhvatio, između ostalog, ljudska prava transrodnih i rodno raznolikih osoba.

Tokom 2023. godine **SOC je predao prijedlog za rješavanje pitanja pravnog priznavanja roda Federalnom ministarstvu zdravstva, koji sadrži prijedlog teksta podzakonskog akta koji je potrebno usvojiti, i drugih akata koje je potrebno dopuniti**, uz obrazloženje svake od pravnih intervencija. Radi se o Pravilniku o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu FBiH. Navedeni Pravilnik treba jasno definisati medicinsku dokumentaciju koju prilažu trans osobe koje su u procesu tranzicije kao dokaz u postupcima promjene oznake spola, kao i nadležnu instituciju u oblasti zdravstva koja bi dokumentaciju tumačila, odnosno potvrdila njenu vjerodostojnost. Također, Pravilnik definira 'život u drugom rodnom identitetu' kao osnov za promjenu oznake spola, bez obzira na medicinski dio tranzicije, poštujući princip samoodređenja osobe. Još jedan od prijedloga jesu izmjene i dopune Uputstva o načinu vođenja matičnih knjiga FBiH, koje daje osnov za nadležnost zdravstvenog tijela pri tumačenju potrebne dokumentacije, a prepoznaje i 'život u drugom rodnom identitetu'.

Do momenta pisanja ovog Izvještaja, FMZ nije razmotrio prijedloge SOC-a, niti odgovorilo na urgencije FMUP-a, državnog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Vlade FBiH.⁵⁸

U tom kontekstu, važno je spomenuti angažiranost i pozitivno djelovanje Federalnog Ministarstva unutrašnjih poslova na ovom pitanju, tj. insistiranje da se ono riješi. S obzirom na to da je SOC pisao urgenciju Vladi FBiH u odnosu na pravno priznanje roda, kao i činjenicu da se FMUP tokom 2023. godine susreo s tužbom transrodne osobe kojoj je onemogućeno pravo na promjenu oznake spola u ličnom dokumentu, ovo Ministarstvo je u martu 2023. godine pokrenulo inicijativu ka Federalnom ministarstvu zdravstva za razradu propisa o promjeni oznake spola u FBiH. Istu informaciju su u aprilu 2023. godine dodatno prosljedili Vladi FBiH s ciljem zaduživanja FMZ-a da izradi propis kojim bi se definirali načini prikupljanja medicinske dokumentacije u postupku promjene oznake spola, kao i uvjete i pretpostavke za promjenu oznake spola, te organi iz oblasti zdravstva koji bi bili ovlašteni za davanje mišljenja o promjeni oznake spola. S obzirom na to da FMUP nije zaprimio konkretan povratni odgovor od FMZ-a, FMUP je tokom

⁵⁸ Vidjeti više u poglavlju „Negativne prakse“ i „Kršenja ljudskih prava“.

2023. godine poslao čak pet urgencija kojima FMZ pozivaju na odgovornost i ukazuju na bitnost razrade propisa o pravnom priznanju roda u FBiH.

U postupcima promjene oznake spola koje SOC prati ili pruža podršku ističe se potreba definisanja nadležnosti **etičkih komiteta pri kantonalnim ministarstvima zdravstva** koji bi, kao što nalažu i prijedlozi pravnih rješenja koje zagovara SOC, trebali i mogli biti nadležne institucije za tumačenje medicinske dokumentacije trans osoba, što olakšava posao kantonalnim MUP-ovima u postupcima promjene oznake spola, tj. procjeni dokaza u postupku. U dosadašnjim postupcima primjećuje se nedosljednost u odlučivanju, tj. u određenim predmetima Etički komitet Ministarstva zdravstva Kantona Sarajevo izdaje mišljenje da je trans osoba koja je prošla „potpunu“ prilagodbu spola to učinila „po pravilima i procedurama medicinske struke te da nema medicinsko-etičkih smetnji“ da se izvrši promjena osobnih dokumenata. Međutim, isto ovo tijelo tokom 2023. godine odbilo je izdati mišljenje za transrodnu osobu koja je, također, prošla kroz „potpunu“ medicinsku prilagodbu spola, uz obrazloženje da Etički komitet MZ KS nije nadležan, te da je u konkretnom slučaju potrebno vještačenje nadležne ustanove, te da takvu odluku temelji na instrukciji koju je dobio od Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. Nadalje, EK je tvrdio da nije nadležan da vrši procjenu da li je promjena spola izvršena po pravilima medicinske struke, jer je medicinski postupak prilagodbe spola izvršen u inostranstvu. Nakon prigovora advokatice transrodne osobe na nedosljednost ovog organa u odnosu na njenu klijenticu i ranije predmete u kojima je isti organ odlučivao, EK MZ KS je, ipak, donio pozitivno mišljenje o promjeni spola trans osobe.

I ovaj primjer ukazuje na neophodnost hitnog usvajanja rješenja na nivou FBiH, ali i RS-a i BD BiH, kako to predlaže SOC.

Djelovanje SOC-a na pitanju zdravstvene zaštite

SOC je u 2023. godini nastavio organizirati doedukacije zdravstvenih radnika_ca, te je u aprilu održan trening za liječnike_ce porodične medicine, u kojem su učestvovali uposlenici domova zdravlja Kantona Sarajevo i Tuzlanskog kantona. Ova edukacija je iznimno važna, jer je primarna zdravstvena zaštita prvi korak i mjesto gdje se trans osobe javljaju za podršku i dalje upućivanje, te ih liječnici_e porodične medicine prate kroz procese tranzicije. SOC u narednom periodu planira nastaviti educirati zdravstveni sektor u BiH o perspektivama rodno afirmirajuće zdravstvene njege i oformiti bazu liječnika_ca i stručnjaka_inja u oblasti mentalnog zdravlja koji bi bili na raspolaganju transrodnim i rodno raznolikim osobama u svakodnevnom kliničkom/stručnom djelovanju.

SOC je u februaru 2024. godine učestvovao u Kongresu Evropskog društva za seksualnu medicinu, gdje je predstavljena online doedukacija na temu

rodno afirmirajuće zdravstvene zaštite koju je SOC organizirao u suradnji s „Pharma Press”, portalom „E-medikacija” i stručnjacima_kinjama za zdravlje trans osoba iz Hrvatske i Srbije, o čemu smo više pisali u prošlom izdanju „Rozog izvještaja”.

Društvena stvarnost

SOC je 2023. godine sproveo istraživanje potreba i izazova s kojima se suočavaju LGBTI osobe u svakodnevnom životu u BiH. U kontekstu položaja transrodnih i rodno raznolikih osoba, istraživanje je pokazalo da su trans osobe i dalje pravno i društveno nevidljive, te da im je ograničen pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju, pravnom prepoznavanju roda i drugim osnovnim pravima. Istraživanje nudi uvid u njihove potrebe vezane za medicinsku prilagodbu spola (rodno afirmirajuću zdravstvenu njegu) i promjenu oznake spola u ličnom dokumentu.⁵⁹ Značajan podatak je da 58,33% ispitanika_ca smatra da bi se u BiH trebala uvesti treća kategorija spola/roda u ličnim dokumentima.⁶⁰

Nalazi ovog istraživanja jasno ukazuju na potrebu za širom edukacijom i društvenim informisanjem kako bi se osigurala podrška i prava osobama koje se identificiraju kao trans, rodno raznolike ili nebinarne.

Dokumentovani slučajevi

SOC putem servisa pravnog savjetovanja prima upite LGBTI osoba o njihovim ljudskim pravima. **Tokom 2023. godine javilo se 16 trans osoba s različitim upitima vezanim za njihov rodni identitet.** Tri osobe su tražile informacije o mogućnostima započinjanja tranzicije (medicinske prilagodbe spola), te o senzibiliziranim medicinskim stručnjacima_kinjama u BiH. Jedna trans osoba se javila s upitom o mogućnostima važenja bh. vozačke dozvole u Njemačkoj, a 11 trans osoba su zanimala mogućnosti pravne promjene (oznake) spola u ličnim dokumentima. Jedna trans osoba je SOC-u prijavila diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta.

⁵⁹ Više statističkih podataka dostupno u samom Istraživanju.

⁶⁰ Bošnjak, Emina i Pandurević, Darko (2023). „Brojevi koji ravnopravnost znače 3, Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2023. godini”. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 46. (preuzeto sa: <https://soc.ba/brojevi-koji-ravnopravnost-znace-3-analiza-rezultata-istrazivanja-problema-i-potreba-lgbti-osoba-u-bih-u-2023-godini/>)

Smjernice za djelovanje

1. Neophodno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni i drugi propisi koji će na sistemski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima i jedinstvenog matičnog broja na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i samoodređenja, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom, tj. da se uklone zahtjevi za sterilizacijom u skladu s uspostavljenim standardima ljudskih prava.
2. Kantoni koji su usvojili GAP-ove treba da implementiraju aktivnosti i ciljeve vezane za transrodne i interpolne osobe, uključujući izradu Vodiča za zdravstvene radnike o najboljem tretmanu transrodnih osoba.
3. BiH treba implementirati mjere definisane Akcionim planom za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2024. koje se tiču medicinskih i pravnih aspekata rodno afirmirajuće njege/procedura, uključujući: „analizu i promociju postojećih modaliteta promjene spola za državljane BiH (medicinski i administrativni aspekti), te obuku profesionalaca u zdravstvu, obrazovanju, socijalnoj zaštiti, radu i zapošljavanju o pravima i slobodama LGBTI osoba”.
4. Usvojiti i implementirati zakone i/ili podzakonske akte kojima bi se definirale dužnosti zdravstvenih ustanova da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji bi mogli pratiti proces i voditi medicinske procedure rodno afirmirajuće njege u BiH, kao i obveze zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja.
5. Zdravstveni radnici i radnice treba da pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja trans i rodno raznolikih osobama.
6. Neki od pravnih propisa koje je zagovaračka grupa (trans osobe, njihovi roditelji i osoblje SOC-a) utvrdila da trebaju izmjene i dopune i koji bi doveli do uvođenja zdravstvene zaštite za trans osobe u zdravstveni sistem BiH:
 - zakoni o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju;

- odluke o utvrđivanju prioriternih vertikalnih programa zdravstvene zaštite;
- odluke o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava;
- pravilnici o uvjetima i postupcima upućivanja osiguranih lica na liječenje u inostranstvo;
- Odluke o standardima i normativima obveznog zdravstvenog osiguranja (tzv. „Plava knjiga“).

7. Primjenjivati posljednje izdanje MKB-11 (revizija) u bh. zdravstvenom sistemu i skloniti dijagnozu mentalnih poremećaja (patologizacija) i kriterije psihijatrijske evaluacije da bi krenuli s hormonskom terapijom, u skladu s definicijom rodna inkongruencija svih stanja vezanih za transrodnost (MKB poglavlje – Stanja vezana za spolno zdravlje).

8. Pristup svim zdravstvenim uslugama i pravima treba da se zasniva na principima tjelesnog integriteta, samoodređenja i informisanog pristanka, uz individualizovan i fleksibilan pristup zasnovan na specifičnim potrebama i okolnostima svake osobe, uz obezbjeđivanje zaštite prava na privatnost (npr. nevođenje registra trans osoba, netraženje bilo kakvih podataka koji nisu neophodni za ostvarivanje usluge, njege, prava itd.).

VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA

Pravni okvir

BiH je eksplicitno zaštitila interspolne osobe u svom antidiskriminacijskom zakonodavstvu zabranom diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika. Međutim, i dalje nedostaje jasnih medicinskih smjernica i procedura o praksi u pogledu upravljanja interspolnim varijacijama u svim zdravstvenim ustanovama u BiH. Ovaj nedostatak uključuje odsustvo smjernica i protokola koji imaju za cilj da spriječe „normalizaciju spola”, „dodjeljivanje spola” ili seksualterisanje hirurških ili drugih intervencija na spolnim karakteristikama novorođenčeta/djeteta isključivo s ciljem usklađivanja njihovog izgleda s normativnim definicijama muškog ili ženskog spola, čak i kada zdravlje djeteta nije ugroženo.

Važan dokument Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, čija je BiH članica, je Rezolucija 2191 (2017) – Promovisanje ljudskih prava i eliminacija diskriminacije interspolnih osoba koja se sveobuhvatno bavi pravima na fizički integritet i tjelesnu autonomiju, kako u pogledu zdravstvenog tretmana, tako i u pogledu građanskog statusa – pravno prepoznavanje roda. Poziva države članice da prekinu patologizaciju i štetno medicinsko liječenje, uključujući operacije i druge medicinske tretmane, te da zaštite interspolne osobe od diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika.

Bitno je spomenuti i Opću preporuku br. 17 o sprečavanju i borbi protiv netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba, koju izdaje Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (European Commission against Racism and Intolerance - ECRI). Ova preporuka je prvi dokument Vijeća Europe te vrste koji opisuje kako zemlje treba da štite interspolne osobe i implementiraju osnov zaštite spolnih karakteristika. Uključuje zabranu genitalnog sakaćenja (IGM), osiguravajući da medicinske intervencije ne budu opravdane društvenim stavovima, osiguravanje podrške interspolnim osobama koje su bile podvrgnute intervencijama bez pristanka i razmatranje kompenzacije onima koji su prethodno bili podvrgnuti ovim intervencijama.

Veliki pomak na nivou Ujedinjenih nacija desio se usvajanjem Rezolucije UN Vijeća za ljudska prava⁶¹ (Human Rights Council - HRC), u aprilu 2024. godine. Rezolucija potiče države da rade na ostvarivanju uživanja u najvišem mogućem standardu fizičkog i mentalnog zdravlja za interspolne osobe. Također, traži od Ureda visokog komesara da pripremi izvještaj

61 Rezolucija dostupna na: <https://www.oiiurope.org/united-nations-addresses-the-human-rights-of-intersex-persons-in-ground-breaking-resolution/>.

o kojem će se raspravljati na Vijeću za ljudska prava u septembru 2025. godine, a u kojem se ispituju „diskriminatorni zakoni i politike, djela nasilja i štetne prakse u svim regijama svijeta” i insistira na kreiranju „najboljih praksi uključujući pravnu zaštitu i pravne lijekove” za osobe s urođenim varijacijama u spolnim karakteristikama.

Također, na nivou Vijeća Europe je početkom 2024. godine najavljen rad na novoj preporuci Vijeća ministara VE na temu ravnopravnosti interseksualnih osoba, a koja će biti završena do 2025. godine.

Institucionalno djelovanje

Do momenta pisanja ovog izvještaja nije kreiran vodič za zdravstvene radnike o tome kako da se na najbolji način postupa s transrodnim i interseksualnim osobama niti su napravljeni koraci za regulaciju medicinskih i pravnih postupaka u slučaju interseksualnosti. Ove mjere su definirane kantonalnim Gender akcionim planovima. Kanton Sarajevo trenutno radi na novom GAP-u, jer je prethodni prestao važiti. Tokom 2023. godine nije usvojen niti jedan novi GAP koji bi na nivou određenog kantona obuhvatio, između ostalog, ljudska prava interseksualnih osoba.

U BiH nedostaju podaci o broju novorođenih interseksualnih beba, kako u matičnim uredima općina, tako i zdravstvenim ustanovama. Zavodi/instituti za javno zdravstvo/zdravlje prikupljaju i objavljuju podatke za određena interseksualna stanja/ varijacije, ali oni nisu potpuni i ne obuhvataju sve varijacije/medicinske dijagnoze.

Društvena stvarnost

Zbog nedostatka istraživanja i analize stanja ljudskih prava interseksualnih osoba u bh. zdravstvenom i pravnom sistemu, SOC je 2020. godine objavio **istraživanje o pravima interseksualne djece u zdravstvenom sistemu BiH.**⁶²

Analiza odgovora zdravstvenih institucija i ustanova (ministarstva zdravstva, zavoda zdravstvenog osiguranja, kliničkih centara) pokazuje da u BiH pojam interseksualnosti nije razumljiv medicinskim stručnjacima, kinjama, da ne postoje evidencije o broju djece rođene s interseksualnim karakteristikama, niti jasne medicinski uspostavljene procedure/smjernice za postupanje u slučajevima interseksualnosti, a nejasno je i na koji način su

62 Burić, Vanja (2020). „Tijela koja nadilaze binarnost 2: Istraživanje o pravima interseksualne djece u zdravstvenom sistemu Bosne i Hercegovine”. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. (dostupno na: <https://soc.ba/tijela-koja-nadilaze-binarnost-2-istraživanje-o-pravima-interseksualne-djece-u-zdravstvenom-sistemu-bosne-i-hercegovine/>)

roditelji/staratelji interspolne djece upoznati s rizicima određenih medicinskih tretmana.

Istraživanje, a posebno manjak saradnje nadležnih zdravstvenih ustanova sa SOC-om u njegovom sprovođenju, otvorilo je pitanje u kojoj mjeri i kako se osigurava princip najboljeg interesa djeteta, odnosno pravo djeteta na tjelesni integritet tokom medicinskog tretmana. Nejasno je i upitno šta se dešava kada se interspolnost otkrije u kasnijoj fazi razvoja djeteta (adolescencija), te u kojoj su fazi i koliko adolescenti uključeni u donošenje odluka koje se tiču njihovog tjelesnog integriteta. Ostali su nepojašnjeni načini pružanja psihološke podrške interspolnoj djeci i njihovim roditeljima. Još jedan od zaključaka istraživanja je da medicinsko osoblje nije na adekvatan način educirano o svim aspektima postupanja s interspolnom djecom/osobama.

Smjernice za djelovanje

1. Ostvariti saradnju organizacija civilnog društva sa zdravstvenim ustanovama i stručnjacima_kinjama, te nastaviti rad na informisanju i senzibilizaciji u vezi s problemima interspolnih osoba, uz revidiranje medicinskih klasifikacija i izbacivanje iz upotrebe zastarjelih i uvredljivih pojmova poput 'hermafrodit' i 'pseudohermafrodit'.
2. Kanton Sarajevo, kao i drugi kantoni koji su ih usvojili, trebaju implementirati aktivnosti iz GAP-ova koje podrazumijevaju uspostavljanje jasnih smjernica zdravstvenim radnicima_ama o adekvatnom postupanju s transrodnim i interspolnim osobama u BiH, te implementirati pravnu regulaciju medicinskih i pravnih postupaka u slučaju interspolnosti. Kantoni koji nisu usvojili GAP-ove ili u postojeće nisu uvrstili zaštitu interspolnih osoba trebaju to učiniti.
3. Administrativno-političke jedinice u BiH trebaju voditi računa o tome da zdravstveni_e radnici_ce pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja interspolnim osobama kao i svim drugim grupama/osobama.
4. Potrebno je omogućiti transparentno i dostupno informisanje o procedurama i medicinskom tretmanu u slučaju rođenja interspolnih osoba i zabranu medicinski nepotrebnih hirurških zahvata i medicinskih tretmana 'normalizacije' spola u zdravstvenim ustanovama nad interspolnim osobama bez pune i

informisane saglasnosti same osobe, do trenutka kada one ne budu mogle shvatiti njihov značaj i posljedice, izuzev u situacijama kada objektivne okolnosti iziskuju hitne medicinske intervencije, što treba biti jasno definisano u procedurama.

5. Ministarstva zdravstva trebaju kreirati procedure/smjernice o postupanju koje će zdravstveni radnici i radnice biti dužni primjenjivati.
6. U saradnji s nevladinim organizacijama koje se bave ovim pitanjima, ministarstva zdravlja treba da izrade plan obuke zdravstvenih radnika o zaštiti interseksualnih i transrodnih osoba u zdravstvenom sistemu, te da sprovedu obuke u skladu s najvišim svjetskim standardima u oblasti zdravstvene njege trans, interseksualnih i rodno varijantnih osoba.
7. Klinički centri u BiH trebaju sistemski i kontinuirano vršiti edukaciju i senzibilizaciju medicinskog osoblja koje je uključeno u medicinski tretman interseksualne djece.
8. Obezbijediti kontinuirano uključivanje organa uprave (ministarstava zdravstva) i tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmena) u zaštitu ljudskih prava, samoodređenja i tjelesnog integriteta interseksualnih osoba.

Pravni okvir

Pravni okvir je u velikoj mjeri usklađen sa standardima Evropske unije. Zakon o azilu i Zakon o strancima, usvojeni 2015. odnosno 2016. godine, u najvećem dijelu preuzeli su odredbe relevantnih direktiva EU. Ipak, izostavljena je odredba koja navodi SORI kao specifičnost određene društvene grupe, te kao osnovu progona i traženja azila. Istospolne zajednice, također, nisu prepoznate kao osnova za dobivanje privremenog boravka u BiH niti ih zakon prepoznaje u odredbama koje se odnose na spajanje porodice.⁶³

Društvena stvarnost

Iako je, prema propisima mnogih država EU, BiH označena kao 'sigurna treća država porijekla', **LGBTI osobe se i dalje odlučuju na odlazak iz BiH i traženje zaštite od progona zbog SORI u države EU i Sjeverne Amerike.** Sigurna treća država porijekla pravna je pretpostavka da postoji određeni nivo funkcionalnosti institucija, vladavine prava, zakonskih mehanizama za zaštitu građana od bilo kojih vrsta progona, pa tako i na osnovu SORISK-a u toj državi.

LGBTI osobe iz BiH na traženje azila odlučuju se zbog psihičkih poteškoća, psihičkog i fizičkog nasilja, diskriminacije pri zapošljavanju i odbacivanja društva, što trpe zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Pored toga, BiH u proteklim godinama predstavlja rutu koju osobe u pokretu iz zemalja Bliskog istoka, dijelova Afrike, te Pakistana, Afganistana i drugih država prelaze na putu do zemalja EU. Među migrantskom populacijom prisutan je i određeni broj LGBTI osoba.

Do sada su u BiH zabilježeni primjeri osoba u pokretu koje pripadaju LGBTI populaciji. Najveći dio njih u tranzitu je kroz BiH, a samo mali broj odlučuje da se zadrži. Problemi s kojima se suočavaju odnose se na smještaj, pravnu podršku i informisanje, te stigmatizaciju i nasilje koje kao posebno ranjiva skupina doživljavaju od drugih osoba u pokretu. Upravo iz tih razloga SOC-u su se javljale LGBTI osobe u pokretu koje su tražile pomoć najviše za smještaj, želeći da izbjegnu predviđene smještaje u kampovima.

63 Vidi: „Rozi izvještaj 2018”, Poglavlje VII – Azil.

Agresija Rusije na Ukrajinu iz februara 2022. godine utjecala je, između ostalog, i na to da se na balkanskoj ruti kretanja izbjeglica pojave i LGBTI tražitelji_ice azila iz Rusije i Ukrajine. Ove osobe, posebno ruskog državljanstva, u najvećem broju su prisutne u susjednoj Republici Srbiji zbog nepostojanja restrikcije ulaska u susjednu državu. Određeni broj osoba koje traže azil na osnovu SORISK iz Rusije su se u zadnje vrijeme pojavile i u BiH, a što je vidljivo u nastavku ovog poglavlja.

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2023. godine SOC je zaprimio 12 upita LGBTI osoba o mogućnostima dobijanja azila za sebe i/ili svoje partnere_ke u zemljama EU ili SAD-a. U 2 predmeta SOC je izdao pismo podrške⁶⁴. Preostalih 8 predmeta su se odnosili na generalne upite o mogućnostima dobijanja azila u zapadnim zemljama, ali i u BiH. Konkrentno, od ukupnih 12 predmeta, 7 predmeta su se odnosili na BiH državljane_ke koji traže azil u zapadnim zemljama, dok su u preostalih 5 predmeta upit poslali strani državljani za azil u BiH i azil u inostranstvu.

S obzirom na to da službene institucije nadležne za azil u BiH ne razvrstavaju podatke na osnovu SORI, SOC se obratio Udruženju „Vaša prava“ koje ima sklopljen ugovor sa Ministarstvom sigurnosti BiH u pogledu pružanja besplatne pravne pomoći licima koje traže azil u BiH. Od Udruženja smo dobili sljedeće informacije:

Ukupno 5 lica je tražilo azil u BiH na osnovu SORI tokom 2023. godine. Od toga čak 3 državljanina Ruske Federacije (2 osobe su napustile teritorij BiH a jedna osoba dobila supsidijarnu zaštitu u BiH), jedan predmet je pokrenuo državljanin Irana koji je naknadno obustavio postupak i napustio teritorij BiH i još jedan predmet koji je pokrenuo državljanin Srbije/Kosova koji se trenutno vodi u statusu tražitelja azila.

⁶⁴ Pismo podrške služi kao dodatni dokaz koji LGBTI osobe prilažu u postupku dobijanja azila. Ovo pismo sadrži podatke o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH uz konkretno podvođenje tog stanja pod okolnosti predmeta za koji se pismo izdaje.

Godina traženja savjeta i osnov za traženje azila	2021	2022	2023	UKUPNO
Seksualna orijentacija	3	9	10	22
Rodni identitet	1	1	2	4
Ukupan broj slučajeva	4	10	12	26

Tabela 7. Podaci SOC-a o slučajevima traženja pomoći u procesu dobijanja azila

Neobezbjeđivanje sigurnog smještaja za LGBTI osobe kao izrazito ranjive u ovoj situaciji, kao i neosiguravanje jasnih, razumljivih uputa o tome kako pokrenuti administrativnu proceduru traženja azila, pokazalo se kao najveći problem za sve LGBTI osobe koje žele da traže azil u BiH.

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti Zakon o azilu BiH tako da se spol i SORISK eksplicitno navedu kao osnove za traženje azila i mogući razlozi proganjanja.
2. Zakonom o strancima prepoznati istospolne zajednice, odnosno spajanje porodice kao osnovu za dodjeljivanje privremenog boravka partnerima_kama bh. građana_ki.
3. Sprovesti aktivnost broj 2.3. „Donošenje smjernica za postupanje u slučajevima LGBTI osoba kao tražilaca azila i obuka službenika/ca” iz Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024.
4. Osigurati dostojanstven i efikasan tretman, te siguran smještaj za LGBTI tražitelje_ice azila u BiH, posebno uzimajući u obzir činjenicu da pripadaju izrazito ranjivoj skupini podložnoj nasilju u prihvatnim centrima.
5. Izmijeniti i dopuniti Pravilnik o sadržaju, načinu vođenja i korištenja službenih evidencija o strancima (Službeni glasnik BiH, broj 51/16) na način da Sektor za azil Ministarstva sigurnosti BiH vodi evidencije tražitelja_ica azila i na osnovu SORI.

VIII DRUŠTVENA PERCEPCIJA O LGBTI OSOBAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sarajevski otvoreni centar je tokom 2023. godine sproveo i predstavio rezultate istraživanja „Prihvatanje s distance – Stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti u Bosni i Hercegovini”. Ovo je prvo sveobuhvatno istraživanje o percepciji javnosti prema LGBTI osobama i ključnim pitanjima vezanim za ljudska prava LGBTI osoba u proteklih 10 godina i dao je značajne pokazatelje.

Jedan od njih je da direktan kontakt i lično poznavanje LGBTI osoba nedvojbeno doprinose promjeni stavova i svijesti o LGBTI pitanjima. Poređenjem nalaza ovog istraživanja sa prethodnim, potvrđen je pozitivan trend u poznavanju LGBTI osoba u bližem okruženju: čak 45,6% ispitanika_ca je izjavilo da lično poznaje LGBTI osobu.⁶⁵ U nastavku teksta, dijelovi istraživanja:

Istraživanje, također, ukazuje na značajnu promjenu stavova opće populacije u shvatanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta. 35,3% ispitanika_ca smatra LGBTI osobe bolesnima, dok 41,8% vjeruje da LGBTI osobe nisu bolesne i da ih ne treba liječiti. Istraživanje pokazuje da bi čak 33,1% ispitanika_ca podržalo LGBTI osobe iz svog bližeg okruženja nakon što bi se autovale, dok bi ih 28,1% prihvatilo, ali izbjegavalo dalje razgovore o tome.

Za 34% ispitanika_ca je još neprihvatljivo da im je član_ica porodice bude LGBTI osoba, a ta se rezistencija pojačava kada su u pitanju njihova vlastita djeca. Konkretno, 43% ispitanika_ca smatra neprihvatljivim da njihovo dijete bude LGBTI osoba. Svejedno, većina reakcija bila bi nenasilna uvjerenja i razgovori, s 53% njih koji bi pokušali uvjeriti dijete da je to pogrešno.

I dalje postoje različite perspektive unutar bh. društva u pogledu LGBTI tema, a stavovi se kreću od pozitivnih i neutralnih do negativnih i konfliktnih prema LGBTI osobama. Samo 11% ispitanika_ca ima izrazito negativne stavove, a samo 13% njih smatra da LGBTI osobe trebaju terapiju. Svi ovi nalazi potvrđuju nužnost dalje edukacije i senzibilizacije javnosti.

Pored ovih, navodimo još nekoliko ključnih podataka iz istraživanja:

- 42.5% bi podržalo političku stranku čak ako i podržava prava LGBTI osoba, 28,5% ne bi dok ostali ne glasaju.

65 Bošnjak, Emina (2023). „Prihvatanje s distance – stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti u BiH”. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

- Oko 60% ispitanih ne bi imalo problema da imaju komšiju, kolege na fakultetu ili poslu ili šefa/icu koji su LGBTI.
- Samo 25.5% ispitanih podržava legalizaciju istospolnih partnerstava. Ipak, na konkretna pitanja o zdravstvenom osiguranju, posjetu partnera u bolnicu, pravo nasljeđivanja imovine i penzije, obaveze zakonskog izdržavanja partnera_ice, odgovori idu od 70% do 88% podrške.
- 26% ispitanih podržava pravo na usvajanje djece od strane istospolnih parova.
- 38.7% smatra da se vjerske zajednice trebaju pitati kada se usvajaju zakoni i politike vezane za LGBTI osobe u BiH.

IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA NA UNAPREĐENJU PRAVA LGBTI OSOBA

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj

Tokom 2023. godine u Republici Srpskoj LGBTI zajednica postaje dodatno izložena diskriminaciji, mržnji i nasilju. Iako je posljednjih godina bilo brojnih homofobičnih incidenata koji su uključivali vrlo neprijateljske komentare javnih ličnosti o LGBTI osobama i koje su vodile do povećanog broja krivičnih djela nasilja, tokom marta mjeseca se desilo nekoliko incidenata koji su kroz medijski linč direktno vodili do nasilnog incidenta motivisanog mržnjom prema LGBTI zajednici. U Banjaluci je grupa od tridesetak huligana napala aktiviste Organizacionog odbora Bh. povorka ponosa, koji su pokušali organizovati javni događaj za LGBTI zajednicu, a koji je policija zabranila nekoliko sati prije samog održavanja. Zabrana je uslijedila neposredno nakon što su je javno zatražili predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik, ali i banjalučki gradonačelnik Draško Stanivuković, uz obrazloženje kako se on zalaže za očuvanje vrijednosti patrijarhalnog društva, dok je episkop Srpske pravoslavne crkve (SPC) Fotije pozvao vjernike da „ustanu protiv Sodome i Gomore”. Ovako snažne poruke u javnom prostoru i poziv da se javni događaj spriječi i zabrani, kulminirao je zločinom iz mržnje, gdje su tri osobe povrijeđene, a isto veče su sve osobe ispraćene u pratnji SIPA-e uz obrazloženje policije da im ne mogu garantovati sigurnost u Banjaluci.

Iako su ovaj događaj osudili različiti predstavnici međunarodne zajednice, kao što su Kancelarija visokog predstavnika za BiH (OHR), te veleposlanstvo SAD-a u BiH, te zatražili hitnu istragu kako bi se otkrili i procesuirali svi počinitelji, još uvijek nije procesuiran ni jedan iz grupe huligana koji su učestvovali u napadu na LGBTI aktiviste. Sa druge strane, krivičnopravnim i prekršajnopravnim propisima u Republici Srpskoj je uspostavljen mehanizam za sankcionisanje ponašanja koje je motivisano predrasudama ili mržnjom prema određenoj društvenoj grupi, u praksi Republike Srpske već godinama, ne postoji nijedna presuda za krivična djela počinjena iz mržnje.

Neposredno nakon ovog zločina iz mržnje, predsjednik Milorad Dodik je najavio donijeti zakon kojim će pripadnicima LGBTI organizacija zabraniti pristup, vrtićima, školama i fakultetima kako bi se spriječilo „vršenje propaganda”.

Življenje u homofobičnoj, bifobičnoj i transfobičnoj sredini, kroz konstantno suočavanje s diskriminacijom, zabranama, pritiscima, te izloženost

nasilju, ostavila je teške posljedice na sve LGBTI osobe širom BiH tokom cijele godine. Konstantan strah za vlastitu sigurnost u situaciji u kojima predstavnici institucija otvoreno govore da ne mogu svojim građanima osigurati bezbjedno okruženje za život, bila je tema tokom cijele godine za većinu organizacija koje se bave psihosocijalnom podrškom i zaštitom prava LGBTI osoba.

Centar za mlade „KVART” je aktivistička i grassroot organizacija čiji rad i djelovanje je zasnovano na beskompromisnom poštovanju univerzalnih ljudskih vrijednosti kao što su mir, nenasilje, demokratija, sloboda, jednakost, poštovanje ljudskih prava, antifašizam i pravda. Djelovanje Centra za mlade „KVART” je usmjereno na mlade kao najvitalnijeg dijela društva i najadekvatnijeg za postizanje pozitivne društvene promjene, kroz viziju društva jednakih i slobodnih, te sa misijom borbe protiv svih oblika društvene nepravde i nejednakosti.

Iako se već godinama ulažu dodatni naponi u osnivanje novih organizacija i razvijanje različitih kolektiva i neformalnih grupa, u momentu pisanja ovog Izvještaja, Centar za mlade „KVART” je jedina organizacija u Republici Srpskoj koja se strateški i programski bavi pitanjima zaštite prava LGBTI osoba, te uz podršku i kroz saradnju sa drugim organizacijama, realizuje niz različitih aktivnosti kojima želi unaprijediti položaj života LGBTI osoba u ovom dijelu Bosne i Hercegovine.

Proteklih godina smo se mogli pohvaliti većim brojem različitih aktivnosti kojima smo značajno doprinijeli vidljivosti LGBTI osoba, kako u lokalnoj zajednici, tako i šire, nakon incidenata u martu, prostor za naš rad i djelovanje se više usmjerio na rad sa zajednicom. Značajan je doprinos u izgradnji institucionalne mreže podrške u zaštiti prava LGBTI osoba kroz izgradnju kapaciteta predstavnika_ica institucija u preuzimanju proaktivne uloge u unapređenju života LGBTI osoba u Republici Srpskoj, međutim sve dalje aktivnosti koje su bile planirane u saradnji sa različitim predstavnicima institucija smo bili prinuđeni odgađati usljed njihovog odustajanja da učestvuju u istim, uz obrazloženja ranije preuzetih obaveza, ne dobijanja saglasnosti za učestvovanje i slično.

Kako je jedan od važnih ciljeva Centra za mlade „KVART” osnaživanje LGBTI zajednice, kroz naše programe smo tokom prošle godine uključili LGBTI osobe u edukativne, kreativne, psihološke i druge radionice osnaživanja koje imaju za cilj izgradnju ličnih kapaciteta LGBTI osoba, ali i pomoć u slučajevima nasilja ili diskriminacije.

Mnogo LGBTI osoba je potražilo psihološku podršku, jer je ova situacija sa početka godine uticala na njihovo mentalno zdravlje. Tokom cijele godine, a pojačano od marta mjeseca, kontinuirano smo pružali usluge psihološkog savjetovanja LGBTI osobama u saradnji sa Udruženjem „Novi Dan”

iz Banja Luke, te je ukupno 26 osoba, tokom prošle godine, koristilo ove usluge. Važna stvar u čijem osnivanju smo učestvovali, a koja se desila u 2023. godini jeste osnivanje LGBTInkluzivne mreže, kao važnog resursa organizacije civilnog društva i pojeđanaca_ki, psihoterapeuta_kinje koje pružaju psihosocijalnu podršku LGBTI zajednici u BiH, koja je odigrala veliku ulogu u reintegraciju određenog broja ljudi iz zajednice nakon događaja u martu.

Važno je napomenuti da je od marta, pa do kraja 2023. godine, 14 člano_ica naše organizacije trajno napustilo BiH.

Bilo je važno u ovom neprijateljskom okruženju održati nivo aktivnosti i ne odustati od jednog osvojenog javnog prostora, te smo se odlučili da obilježimo 17. maja, Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije (IDAHOT) u Banjaluci, koji je realizovan u saradnji sa UNSA GETO i neformalnom grupom „Oqueerno” iz Banjaluke. Tokom ovog događaja organizovana je radionica za LGBTI zajednicu, organizovana je prezentacija Priručnika o postupanju policijskih službenika u slučajevima krivičnih djela motivisanih mržnjom prema LGBTI osobama, te ujedno i razgovor sa predstavnikom Ministarstva unutrašnjih poslova, gdje je jedna od glavnih tema bila napad iz marta mjeseca. Nakon toga je upriličena izložba fotografija, projekcija filma, te na kraju večeri i žurka.

Kako smo tokom 2020. godine aktivno učestvovali u izradi Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, tako smo 2023. godine učestvovali u procesu monitoring i izvještavanja, te smo dijelili informacije vezane za aktivnosti u kontekstu postizanja ciljeva Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.

Kroz naš rad i djelovanje nastavićemo širiti mrežu podrške, kako za ljude iz same LGBTI zajednice, tako i za sve zainteresovane pojedince i pojedinke, ali i pokušavati otvarati prostor za jačanje kapaciteta predstavnika_ica institucija, te građana i građanki kako bismo osigurali kvalitetniji život svim LGBTI osobama u Bosni i Hercegovini.

Smjernice za djelovanje

1. Apel svim institucijama da adekvatno procesuiraju slučajeve zločina iz mržnje i govora mržnje prema LGBTI osobama, te sankcionisati govor mržnje.
2. Jačati povjerenje LGBTI osoba u lokalne institucije Republike Srpske.
3. Uspostavljanje sigurne kuće za LGBTI osobe na teritoriji Republike Srpske.
4. Donošenje Zakona o istospolnim partnerstvima na teritoriji Republike Srpske koji bi zaštitio istopolne parove u ostvarivanju punih porodičnih prava.

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu

Tuzlanski otvoreni centar (TOC) od svog osnivanja pa do danas direktno djeluje na osnaživanju LGBTI zajednice, predlaganju i zagovaranju inkluzivnih politika i zakonodavstva, kreiranju institucionalne infrastrukturne podrške, senzibilizaciji javnosti i osvajanju javnog prostora, te učestvuje u izgradnji i jačanju lokalne mreže civilnog društva. TOC je usmjeren u dva horizontalna pravca i to:

- saradnja sa javnim institucijama i organizacijama civilnog društva (OCD);
- osnaživanje lokalne LGBTI zajednice.

Prvi pravac ogleđa se u direktnoj saradnji sa institucijama vlasti, edukacijama, stvaranjem mreža i kreiranjem novih kontakata unutar institucija u svrhu pružanja adekvatne podrške LGBTI osobama u Tuzlanskom kantonu.

Drugi pravac se ogleđa u direktnom radu sa zajednicom, informisanjem, edukacijama, pružanjem usluga i osiguravanjem slobodnog prostora.

Tokom 2023. godine TOC je nastavio da održava Lokalnu mrežu podrške LGBTI osobama u TK koju čini 14 različitih institucija, te se radilo na održavanju redovne komunikacije sa članicama, organizaciji individualnih

sastanaka i održavanju Info sesija. U sklopu toga održani su sastanci sa Centrom za socijalni rad, Zavodom za javno zdravstvo TK i predstavnikom gradskog vijeća Grada Tuzla, organizovane su dvije Info sesije sa predstavnicima Tužilaštva tuzlanskog kantona i Ombudsmana za ljudska prava, te organizacijama civilnog društva tokom kojih se radilo na kreiranju Protokola postupanja u slučaju nasilja nad LGBTI osobama i Protokola postupanja u slučajevima diskriminacije nad LGBTI osobama.

U svrhu osnaživanja zajednice realizovano je 11 radionica za LGBTI zajednicu uključujući i Festival queer umjetnosti i aktivizma „Kvirhana“. Radionice su organizovane u sigurnom i slobodnom prostoru, a u većoj mjeri su zauzimale prostor javnih institucija i time približavali institucije zajednici. Veliki dio radionica bio je posvećen zbližavanju zajednice i pružanju prostora za lično izražavanje.

Realnost je takva da su LGBTI teme u medijima vrlo rijetke ili se ne pominju, uprkos tome TOC je u 2023. godini nastavio sprovesti svoju godišnju kampanju obilježavanja važnih datuma za LGBTI zajednicu, ali i kampanju kroz prikazivanje reklama na led-bilbordima na tri izuzetno prometne lokacije u Gradu Tuzla. Osim toga, TOC je ustupio svoju web-platformu LGBTI osobama za razmjenu mišljenja i objavljivao članke koje su pisale LGBTI osobe iz Tuzle. Ove kampanje i vidljivost TOC-a naišli su na odličan feedback kako od strane LGBTI zajednice, tako i od šire zajednice.

Pravni okvir i institucionalno djelovanje

Činjenica je da se pravni okvir za zaštitu prava LGBTI osoba i osiguranje ravnopravnosti kroz godine poboljšava i da se na implementaciji istog kroz podršku TOC-a konstantno radi. Ali, moramo kao i u dosadašnjim izvještajima napomenuti da govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad LGBTI zajednicom i dalje postoji i u ovom kantonu.

Kada je u pitanju sam pravni okvir, Ustav Tuzlanskog kantona u članu 7 propisuje: „U ostvarivanju svojih nadležnosti, Kanton osigurava i sprovodi sve mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i njegovim aneksima, Ustavom Federacije i njegovim Aneksom i ovim ustavom, vodeći računa o jednakopravnosti svih naroda i građana u Kantonu, općinama i gradovima“.

Osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda je, također, obaveza lokalnih zajednica i lokalnih samouprava u FBiH. Statut Grada Tuzle (usvojen 2021. godine) u članu 11, Ostvarivanje prava i sloboda, propisuje: „Grad će stvarati uslove da građani sa područja Grada u cjelini i na demokratski način ostvaruju sva prava i slobode utvrđene u odredbama člana II A 1. do 7. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i međunarodnim

instrumentima sadržanim u Aneksu Ustava Federacije, o čemu će brinuti svi gradski organi, svaki u okviru svoje nadležnosti". Također, Statut Grada Tuzle, član 14, Nadležnosti Grada, stav 2, propisuje: „U vlastite nadležnosti Grada posebno spadaju: osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kantona". Zakon o principima lokalne samouprave FBiH u članu 8 propisuje: „U vlastite nadležnosti jedinice lokalne samouprave posebno spadaju: osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa Ustavom", što je vidljivo i u razlozima za donošenje Statuta Grada Tuzle, Poglavlje I (Opće odredbe, članovi od 1 do 12) u kojem se navodi odnos sa institucijama za ljudska prava.

Iako posjedujemo relativno dobar zakonski okvir da se različiti međunarodni propisi, ustavi i zakoni obavezuju na jednako postupanje, institucije TK i dalje nisu adekvatan sistem podrške svojim LGBTI građanima_kama. Razlog za to je neinformisanost i needukovanost predstavnika_ca javnih institucija za rad sa LGBTI osobama. Tuzlanski otvoreni centar je u 2023. godini održao info sesije u svrhu senzibilizacije predstavnika_ca javnih institucija o problemima sa kojima se LGBTI zajednica susreće. U 2023. godini nastavljena je saradnja TOC-a i javnih institucija, naročito preko Koordinacijske grupe za Strategiju za mlade Grada Tuzle i Partnerske grupe za društveni razvoj Grada Tuzle koja vrši monitoring implementacije Strategije za razvoj Grada Tuzle do 2026. godine.

Kao i svake godine do sada, tokom realizacije festivala „Kvirhana“, TOC je koristio prostor javne institucije „Centar za kulturu Grada Tuzla“ i time poslao jasnu poruku da javni prostor mora biti slobodan za sve ljude.

Tokom 2023. godine TOC je kroz projekat: „Sloboda okupljanja kao srce borbe za LGBTI ravnopravnost“ kojeg implementira uz podršku USAID/INSPIRE programa, pokreće detaljnu analizu Zakona o javnom okupljanju u Tuzlanskom kantonu s ciljem podnošenja inicijativa za izmjenu i dopunu ovog Zakona. A sve sa ciljem usklađivanja sa međunarodnim pravnim standardima u oblasti adekvatnog osiguranja LGBTI događaja.

Tuzlanski otvoreni centar postaje prepoznatljiva organizacija unutar institucija kantona kao relevantan resurs za podršku i izgradnju poveznice sa zajednicom. Na ovu činjenicu ukazuje i to da je Zavod za javno zdravstvo TK krajem godine kontaktiralo TOC sa idejom o saradnji prilikom sprovedbe outreach aktivnosti prema zajednici.

Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici

Homofobija, bifobija i transfobija su svakodnevica LGBTI zajednice na području Tuzlanskog kantona, ali i čitave Bosne i Hercegovine. Javne

institucije još uvijek ne rade dovoljno na suzbijanju govora mržnje, nasilja i diskriminacije LGBTI osoba, a nepovjerenje LGBTI zajednice u službenike_ ce javnih institucija je značajno i onemogućava adekvatne prijave kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Primijećen je povećan broj vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici kod LGBTI osoba, a obrazovne institucije još uvijek ostaju zatvorene za razgovor o LGBTI temama i jednakosti. Postoji još uvijek velika prijetnja od psihičkog, verbalnog i fizičkog nasilja u javnom prostoru prema LGBTI zajednici, a što je direktna posljedica jačanja desničarskih i fašističkih ideologija i politika. Tuzlanski otvoreni centar prepoznao je ove teškoće i prepreke i nastoji da ublaži posljedice kroz pružanje informacija, edukacije i obezbjeđivanje sigurnog i slobodnog prostora za LGBTI zajednicu na području Tuzlanskog kantona.

Smjernice za djelovanje

1. Uskladiti Zakon o javnom okupljanju TK i prakse policije sa međunarodnim pravnim standardima u oblasti adekvatnog osiguranja LGBTI događaja.
2. Raditi na promociji LGBTI prava kod šire javnosti, kako bi se količina homofobije, bifobije i transfobije u javnom prostoru smanjila.
3. Raditi na proširenju mreže medija koji redovno izvještavaju o temama LGBTI osoba u ovom kantonu.
4. Organizovati edukacije za zdravstveni i obrazovni kadar o nasilju nad LGBTI zajednicom, posebno u okviru porodičnog i vršnjačkog nasilja, sa naglaskom na prepoznavanje naznaka nasilja, ali i njegovih posljedica.
5. Edukovati i senzibilizovati organe javne zaštite i pravosuđa o LGBTI pitanjima s ciljem razvijanja svijesti o problemima pristupa pravdi pripadnika_ ca LGBTI zajednice.
6. Donijeti zakon o istospolnom partnerstvu koji bi jasno zaštitio prava parova koji se trenutno suočavaju sa problemom ostvarivanja svojih prava i mogućnosti migracije zbog ove prepreke.
7. Decentralizovati aktivističke napore i donatorske politike.

Djelovanje Bh. povorke ponosa

Bosanskohercegovačka povorka ponosa predstavlja neformalni kolektiv aktivistkinja i aktivista za ljudska prava. Kolektiv se okuplja oko zajedničkih vrijednosti i godišnjeg događaja - protestne šetnje u glavnom gradu BiH. Također, Povorka organizuje različite događaje u skladu s temom odabranom za tu godinu. Tema prošlogodišnje Povorke bila je 'savezništvo', a solidarno smo šetali_e pod sloganom „Ponosno zajedno“.

Brojne savezničke organizacije, te pojedinci i pojedinke podržali_e su kampanju i aktivnosti Povorke. Organizovali su filmske projekcije, panel diskusije i umjetničke performanse u saradnji sa partnerima. Tokom godine dobijen je prostor, koji se nastoji učiniti sigurnim mjestom za zajednicu. U tom prostoru članovi_ice zajednice mogu predstavljati svoje aktivnosti, sudjelovati u događanjima koji se organiziraju i osjećati se prijateljski dočekani_e. Iako je prvenstveno djelovanje Povorke organizovanje godišnjeg protesta, kolektiv kontinuirano organizuje i događaje za zajednicu, uključujući projekcije filmova, razne radionice i zabave. Ovi neformalni događaji su jako bitni za zajednicu, pogotovo u društvu u kome sigurna mjesta nisu tako česta.

Prošle godine, neki od članova i članica su na vlastitoj koži osjetili šta znači biti meta zločina iz mržnje na osnovu seksualnog identiteta. Tokom priprema za Povorku, događaj koji je trebao uključivati projekciju filma, diskusiju i zabavu u Banjaluci 18. marta 2023. godine, otkazan je u zadnji čas po naredbi lokalne policije. Na dan kada je trebao biti održan, aktiviste i aktivistice Povorke ponosa, koji su već bili prisutni u Banjaluci, fizički je napala grupa od trideset do četrdeset huligana. Policija nije intervenisala tokom ovog incidenta, što je rezultiralo zločinom iz mržnje utemeljenim na seksualnoj orijentaciji i rodnim identitetima napadnutih.

Nakon napada, pravni tim Bh. povorke ponosa podnio je šest žalbi Instituciji ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini. Do danas, stigao je odgovor samo na jednu tužbu protiv MUP-a RS-a, dok se odgovori na preostalih pet žalbi još uvijek čekaju.

Ovaj incident poslužio je kao dio inspiracije za temu ovogodišnje Povorke, „Nasilje nad LGBTIQ osobama“. U fokusu je razmatranje svih oblika nasilja, s posebnim naglaskom na institucionalno nasilje. Kroz aktivnosti ovogodišnje kampanje, kolektiv Povorke će nastojati osvijestiti javnost o različitim vrstama nasilja, pomoći u njegovom prepoznavanju, te potaknuti ljude na aktivno suprotstavljanje nasilju. Tema nasilja je iznimno važna, a život bez straha jedan od prioriteta za naš kolektiv, što se može vidjeti i u ovogodišnjem sloganu „Volim da se ne bojim“.

Djelovanje Grupe roditelja i LGBTI djece

Grupa „Zagrljaj“ okuplja porodice, roditelje_ke i LGBTI osobe koje teže inkluzivnijem društvu, porodice koje teže tome da se sve porodice tretiraju s dostojanstvom i poštovanjem, bez bilo kakvog oblika diskriminacije ili ugnjetavanja. Okupili su se da bi rješavali nedostatak sigurnog prostora u društvu i porodicama za autovanja i autentične živote, prevazišli nedostatak mreže podrške za LGBTI osobe i njihove porodice u BiH, rade na mijenjanju predrasuda i stereotipa o LGBTI osobama, podstiču razvoj systemske i institucionalne podrške za LGBTI osobe i njihove porodice, osnažuju porodice duginih boja za aktivizam, obezbjeđuju edukaciju o LGBTI temama u obrazovnom sistemu i šire i smanjuju isključenost LGBTI osoba iz „tradicionalnih“ porodica.

Grupa kreira podršku roditeljima_kama u njihovim naporima da pomognu drugim roditeljima_kama i porodicama da s ljubavlju i ponosom razumiju, prihvate i podrže svoje lezbejske, gej, biseksualne, transrodne, interspolne, kvir članove_ce porodice. „Zagrljaj“ svojim djelovanjem želi osnažiti članove_ce porodica koji_e svojim djelovanjem kroz vrijednosti prihvatanja i podrške stvaraju sigurne prostore za sve porodice u Bosni i Hercegovini.

Ciljna publika naše grupe su LGBTI osobe, članovi_ce porodica, mladi i budući roditelji_ke i bosanskohercegovački građani.

U toku 2024. godine učestvovali su u realizaciji projekta „Sloboda okupljanja kao srce borbe za LGBTI ravnopravnost“ na poziv Tuzlanskog otvorenog centra u dijelu aktivnosti „Razgovori sa roditeljima LGBTI djece“, organizovali smo druženje roditelja i LGBTI djece u Sarajevu, učestvovali u info sesiji na kojoj se govorilo o procedurama za prijavu zločina iz mržnje i govora mržnje, ulogama policije i tužilaštva, kao i podršci koju SOC može pružiti žrtvama ovih slučajeva.

Planirane su za realizaciju i aktivnosti učešća na festivalu „Kvirhana 2024“ od 06. do 08. juna 2024. godine na poziv Sarajevskog otvorenog centra, zatim aktivno učešće u Bh. povorci ponosa, kao i novo druženje sa članovima krajem 2024. godine.

Svi članovi u „Zagrljaju“ djeluju volonterski i na osnovama aktivizma. Kontakt adresa: gridzagrljaj@gmail.com.

RJEČNIK LGBTI POJMOVA⁶⁶

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze 'coming out of the closet' (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. 'Coming out' (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminirati na osnovu 'seksualne orijentacije'; trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu 'rodnog identiteta' i rodnog izražavanja; interspolne osobe na osnovu 'spolnih karakteristika'. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

PRINCIP NEDISKRIMINACIJE

Jednak tretman pojedinaca_ki ili grupe, bez obzira na njihove specifične karakteristike. Koristi se da bi se procijenili prividno neutralni kriteriji i prakse koje mogu prouzrokovati efekte koji osobe s tim karakteristikama sistematski stavljaju u nepovoljniji položaj.

HOMOFOBIIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

66 Rječnik LGBTI pojmova nastao je zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

LEZBEJKA

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

GAY (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

HOMOSEKSUALAC

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno za osobe koje seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije 'spolne karakteristike', uključujući hromosome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

INTERSEKCIONALNOST

Pristup proizašao iz sociološke teorije intersekcionalnosti, koji diskriminaciju analizira kao složen sistem u kome su različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, pola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava

heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvu i političkom aktivizmu.

LGBTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost, ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola i roda, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se 'cisrodnim osobama', a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se 'trans(rodnim) osobama'. Transseksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

RODNO IZRAŽAVANJE

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja uključuje karakteristike ličnosti, izgleda i ponašanja koje se u određenoj kulturi i periodu smatraju muževnim ili ženstvenim (dakle, tipičnim za mušku ili žensku društvenu ulogu).

RODNO AFIRMIRAJUĆA ZDRAVSTVENA ZAŠTITA/NJEGA

Radi se o terminu koji označava širok spektar usluga u zdravstvenom sistemu koje su potrebne transrodnim, rodno raznolikim i interspolnim osobama, a koje afirmišu odnosno potvrđuju rodni identitet osobe, odnosno njene spolne karakteristike. Termin koji se također koristi jeste 'prilagodba spola', ali ima uže značenje od rodno afirmirajuće zdravstvene zaštite i ukazuje na medikalizaciju procesa tranzicije.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na 'heteroseksualne' (privlačnost prema osobama različitog spola), 'homoseksualne' (privlačnost prema osobama istog spola) i 'biseksualne' (privlačnost

prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodnih uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite, cross-dressere, arodne, nebinarne, rodno fluidne i druge rodno varijantne osobe. 'Transrodni muškarac' je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodnih identiteta. 'Transrodna žena' je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodnih identiteta.

TRANSSEKSUALNA OSOBA

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

Politički sistem Bosne i Hercegovine

Politički sistem Bosne i Hercegovine veoma je kompleksan i asimetričan. Bosna i Hercegovina se sastoji od 13 federalnih jedinica. Administrativno se dijeli na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na opštine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od deset kantona, koji se opet, svaki pojedinačno, dijele na najmanje tri opštine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisani su Ustavom BiH, ali se u dnevnom političkom životu često susrećemo s različitim tumačenjima ovih odredbi, što direktno utiče na (ne) donošenje i (ne) provođenje zakona i drugih javnih politika (strategije/akcioni planovi).

Država i oba njena entiteta imaju svoje ustave, kao i različite upravne i političke sisteme. Brčko distrikt ima zaseban upravni sistem i vlastiti Statut kao najviši pravni akt, ali je po nadležnostima skoro izjednačen s entitetima. Zakoni i druge javne politike od značaja za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba su u nadležnosti države, entiteta, kantona i Brčko distrikta. Ova kompleksnost ukazuje na potrebu za koordinisanim pristupom te za razvijanjem kapaciteta i podizanja svijesti o potrebama LGBTI osoba na svim ovim nivoima vlasti. Rad na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba ne smije biti samo u nadležnosti odabranih institucija na nivou države i entiteta, nego je izrazito važno da i druge institucije, naročito na nivou kantona i Brčko distrikta, poduzimaju mjere kako bi se ukinula sistem-ska diskriminacija LGBTI osoba, te radilo na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba.

Na **državnom nivou** postoji tročlano Predsjedništvo čiji_e se članovi_ce, jedan_na Bošnjak_inja, jedan_na Hrvat_ica i jedan_na Srbin_Srpkinja, rotiraju svakih osam mjeseci u predsjedavanju ovom institucijom. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim_om predsjedavajućim_om i devet ministarstava. Državne institucije odgovorne su za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigracije, izbjeglice te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Ovo Ministarstvo i sama Agencija od velike su važnosti za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, koja je sa svoja tri ombudsmena_ke nadležna_e za cijelu BiH i za sve nivoe vlasti. Po Zakonu o zabrani diskriminacije Institucija ombudsmena je ujedno i tijelo nadležno za pitanja ravnopravnosti (equality body). Zakonodavna

vlast (Parlamentarna skupština) je dvodomna, donji dom je Predstavnički dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine postoji Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova unutar Predstavničkog doma, dok u Domu naroda funkciju specijalizovanog radnog tijela za ravnopravnost spolova preuzima Ustavna komisija. Neki od ključnih zakona za LGBTI osobe, kao što su zakoni o zabrani diskriminacije, ravnopravnosti spolova, o strancima i o azilu, u nadležnosti su države.

Oba entiteta imaju jednog_u predsjednika_cu i dva_ije zamjenika_ce predsjednika_ce. Vlade entiteta imaju jednog_u premijera_ku i 16 ministara_rica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake u političkom sistemu Republike Srpske i Federacije BiH, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente s jednim predstavničkim domom i jednim domom naroda. Entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i za ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. U okviru izvršne vlasti funkcionišu i gender centri, vladine institucije za unapređenje ravnopravnosti spolova, koji igraju ključnu ulogu u koordinaciji entitetskih institucija kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba, s obzirom na to da ne postoje entitetske institucije specijalizirane za ljudska i/ili manjinska prava, npr. radno zakonodavstvo, krivično zakonodavstvo vezano za krivična djela počinjena iz mržnje i porodično zakonodavstvo u nadležnosti su entiteta.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo), za koje donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, kantoni nekad donose propise koji su u suprotnosti s propisima Federacije ili naprosto ne provode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju urede/institucije za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svojih vlada, a samo dva kantona imaju koordinacione odbore za ravnopravnost spolova (radnu grupu koja se sastoji od predstavnika_ca različitih ministarstava). Kantoni gotovo uopšte ne poduzimaju samostalno nikakve koordinisane mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički je, po svojim nadležnostima, izjednačen s entitetima. Distriktom upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta s deset odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema ured/instituciju za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svoje vlade, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje Komisija za ravnopravnost spolova. Institucije distrikta nisu poduzimale nikakve mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba do sada.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet te jedan na državnom nivou. Zbog prirode političkog sistema, Bosna i Hercegovina nema vrhovni sud. U entitetima postoje prvostepeni i apelacioni sudovi te vrhovni sudovi entiteta. Brčko distrikt ima vlastiti osnovni i apelacioni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji i deset kantonalnih policija koje svoje nadležnosti dijele s entitetskom policijom.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar je organizacija civilnog društva koja radi na unapređenju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Pokrećemo i kreiramo sistemske društvene promjene, s naglaskom na rodnu ravnopravnost i položaj LGBTI osoba.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo voditi jedini LGBTI medij u državi, portal www.lgbti.ba. Organizovali smo treninge: za policiju, tužilaštva i sudove, s fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava; za medicinske stručnjake istručnjakinje i zdravstvene radnike i radnice, s fokusom na trans-specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola; za LGBTI zajednicu. Intenzivno smo radili na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u Federaciji BiH, pravima radnica u vezi s diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH.

Tokom proteklih godina nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjerili smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo nastaviti rad na pitanjima koja se tiču transrodnih osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravstvu, radu i zapošljavanju.

Provodili smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana i građanki, a organizujemo i LGBTI filmski festival „Merlinka“ koji od 2021. godine postaje lokalni festival „Kvirhana“, u saradnji s Tuzlanskim otvorenim centrom.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije „Ljudska prava”, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.

Darko Pandurević (Sarajevo, 1991) od 2021. godine rukovoditelj je programa i zagovaranja u Sarajevskom otvorenom centru. U rad SOC-a uključen je od 2015. godine, prvo kao volonter na LGBTI programu, a onda kao projektni asistent na koordiniranju rada Inicijative za monitoring evropskih integracija u BiH. Fokus rada i interesa u SOC-u do sada su mu bila ljudska prava LGBTI osoba, pravno savjetovanje LGBTI osoba, sudjelovanje na istraživanju i izmjeni postojećih propisa, te edukativnim aktivnostima o pitanjima vezanim za ljudska prava, govor mržnje i diskriminaciju. Završio je Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: darko@soc.ba

Autori_ce

Amil Brković (Mostar, 1995) pravni je savjetnik i koordinator programa u Sarajevskom otvorenom centru. Pruža usluge pravnog savjetovanja LGBTI osobama. Vršiti monitoring kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Koordinira strateške parnice SOC-a. Bavi se zagovaranjem prava istospolnih parova i generalnim unapređenjem pravnog položaja LGBTI osoba u BiH. Koordinira edukacije pravosudne zajednice o ljudskim pravima LGBTI osoba u BiH. Završio je Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru kao najbolji student generacije. Trenutno je student II ciklusa master studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: amil@soc.ba

Delila Hasanbegović Vukas (Sarajevo, 1991) koordinatorica je programa u Sarajevskom otvorenom centru. Bavi se zagovaranjem pristupa transrodnih, interspolnih i rodno raznolikih osoba rodno afirmirajućoj zdravstvenoj zaštiti i pravnom prepoznavanju roda u Bosni i Hercegovini. Koordinira regionalizaciju inkluzivne psihosocijalne podrške i usluga zaštite mentalnog zdravlja LGBTI osoba u BiH. Također, bavi se zagovaranjem rodne ravnopravnosti u području radnih odnosa, tržišta rada, usklađivanja privatnog i poslovnog života, kao i seksualnih i reproduktivnih prava i zdravlja. Autorica je više objavljenih radova na teme ljudskih prava žena i LGBTI osoba, rodne ravnopravnosti, feminizma, reproduktivne pravde, političke participacije i reprezentacije žena. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: delila@soc.ba

Amina Dizdar (Sarajevo, 1992) je koordinatorica programa u Sarajevskom otvorenom centru. Analizira zakone i aktivno zagovara za izmjene

krivičnog zakonodavstva u BiH s ciljem unapređenja zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama. Zagovara i za izmjene zakona i usvajanje javnih politika u oblastima koje se tiču položaja žena u bh. društvu, kao što su politička participacija, usklađivanje privatnog i poslovnog života, porodijske naknade, menstrualno siromaštvo. Sprovodi istraživanja i piše izvještaje, kako na nivou organizacije, tako i prema međunarodnim mehanizmima za zaštitu ljudskih prava žena i LGBTI osoba, poput izvještaja za CEDAW i GREVIO komitet.

Kontakt: amina@soc.ba

Autori (Poglavlje IX):

Branko Čulibrk (Prijedor, 1986) diplomirao je biologiju na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Banjaluci. Dugogodišnji je mirovni aktivista i borac za ljudska prava LGBTI osoba u BiH. Trenutno obavlja funkciju izvršnog direktora Centra za mlade „Kvart“ Prijedor. U saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom učestvovao je u izradi nekoliko istraživanja vezanih za LGBTI prava.

Kontakt: brzibranko@gmail.com, kvartprijedor@gmail.com

Admir Adilović, dvadesetsedmogodišnja rodno-nebinarna osoba, Izvršni_a direktor_ica Tuzlanskog otvorenog centra. Aktivizmom se bavi od petnaeste godine i to u Tuzli, gdje je rođen_a i odrastao_la. Admir je geštalt psihoterapeut_kinja pod supervizijom, poslovni psiholog_inja i autor_ka. Svoj aktivizam proširuje na umjetnost pisanjem feminističke i queer poezije, ali i pisanjem predstava na temu života LGBTI+ osoba. Učestvovao_la je u pisanju mnogih priručnika i publikacija, ali posebno izdvaja „Priručnik socijalnim radnicima_ama za rad LGBTI+ osobama u Srbiji“.

Kontakt: admir@toc.ba